ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №4 (68) (красавік)

www.lit-bel.org www. novychas. org

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

ДЫСКУСІЯ

БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛІЗМ. НОВЫ ВОБРАЗ БЕЛАРУСКАЙ ІДЭІ

Пра беларускі нацыяналізм напісана шмат тэкстаў. Але і ўсе яны разам наўрад ці раскрываюць ягоную адметнасць, мінулае і перспектыву. Многія — як, на думку рэдакцыі, і аўтар прапанаванага артыкула — не праводзілі яскравую рысу паміж нацыяналізмам і «звычайным» патрыятызмам. Тым не менш, без шырокага інтэлектуальнага абмеркавання ісціны ў акрэсленым пытанні — не знайсці. А таму — шчыра заклікаем да дыскусіі...

Аляксандр ШПАКОЎСКІ

На думку каардынатараў глабальнага светапарадку, ліберальныя ўніверсаліі мусяць працаваць і на Беларусі, а ў іншым выпадку краіну чакае шалёнае цкаванне, хвалі бруду і дыскрэдытацыя вобраза.

З гэтымі з'явамі цяпер сутыкаецца беларуская дзяржава, аднак прапанаваць якасную супрацьвагу альбо альтэрнатыву ліберальнай прапагандзе дзяржаўны ідэалагічны апарат аказаўся няздольны. За асноўны базіс дзяржаўных распрацовак быў узяты курс на захаванне і рэінкарнацыю былой савецкай спадчыны, і вельмі мала ўдзяляецца ўвагі фармаванню адэкватнай сённяшнім рэаліям ідэалогіі, адраджэнню культурніцкага і нацыянальнага чынніка ў жыцці краіны. Савецкая ідэалогія і каштоўнасці выглядаюць анахранізмам у XXI стагоддзі — і без пераасэнсавання, дадаткаў, новых поглядаў і канцэпцый, нягледзячы на ранейшыя поспехі і дасягненні, не жыццяздольныя.

Менавіта таму, выдаткоўваючы вялікія сродкі на распрацоўку дзяржаўнай ідэалогіі і ўтрыманне чыноўнікаў з ідэалагічнай вертыкалі, беларуская дзяржава мае на выхадзе амаль ідэнтычнае заходняму спажывецкае грамадства, а контуры нацыянальнай дзяржаватворчай ідэі дагэтуль у значнай ступені не акрэслены.

Зразумела, што для супрацьстаяння знікненню ў глабальным сусветным працэсе, для забеспячэння выжывання беларускай нацыі і якаснага пераўтварэння дзяржавы павінен адбыцца нацыянальны ўздым, у аснове якога будзе палягаць актуальная мабілізацыйная ідэя, своечасова праведзеная ў масы пасіянарыямі беларускага руху.

Аднак той набор пасылаў, заклікаў і каштоўнасцяў, якім выглядае ідэалогія беларускага нацыяналізму на сённяшнім этапе, аб'ектыўна не адказвае выклікам, запытам і разуменню сучаснага чалавека. Трэба прызнаць, што сучасны «беларускі нацыяналізм» значна адрозніваецца ад таго разумення ідэалогіі нацыяналізму, якую прапануюць правадыры правай думкі Еўропы. Беларускі нацыяналізм спазняецца і затрымліваецца на ўзроўні першай паловы XX стагоддзя. Тэрміналагічны апарат беларускага нацыяналіста па-ранейшаму застаецца замкнуты ў рамках комплекса малога прыгнечанага народа: «ня быць скотам», «людзьмі звацца» і г.д. У сучаснай інтэрпрэтацыі беларускага нацыяналізму пераважаюць жалобныя матывы, звязаныя са здекам, пакутамі, тэрытарыяльнымі стратамі, спробай даказаць уласную ідэнтычнасць і адметнасць ад другіх нацый, перш за ўсё — ад расійцаў.

Беларускі нацыяналізм занадта знешнеарыентаваны і засяроджаны не на ўнутраных чынніках, а на пошуках знешніх ворагаў ці прыяцеляў — ідэя мае яскрава выражаны антырасійскі і адначасова празаходні характар. Гэта выклікана тым, што фармаванне беларускага нацыяналізму як сістэмы поглядаў і каштоўнасцяў адбывалася ў вельмі варожых умовах у супрацьстаянні з шавіністычнымі вялікарасійскімі і вялікапольскімі ідэямі...

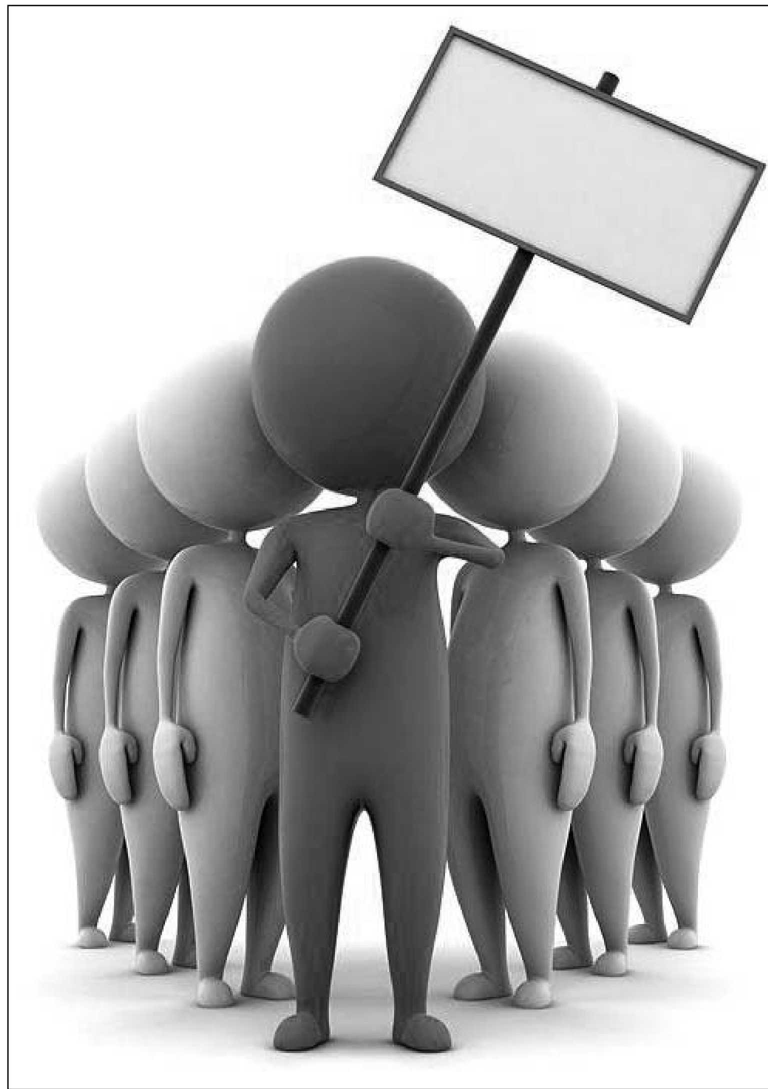

Сучасныя сусветныя варункі і сучаснае становішча беларускай нацыі, якая больш за 20 гадоў таму займела ўласную незалежную дзяржаву, вымагае іншых падыходаў і ідэй, іншага вобразу нацыяналізму. Аднак патрэбна канстатаваць, што палітычныя сілы, якія вызнаюць сябе за нацыянальныя, не развіваюцца, а, наадварот, дэградуюць: замест упарадкавання і прасоўвання ўласных ідэй прымаюць у якасці базавых неаліберальныя каштоўнасці, уступаюць у хаўрусы з прадстаўнікамі супрацьлеглых варожых ідэалогій. У сучасных беларускіх умовах фактычнай прыкметай прыналежнасці да кагорты беларускіх нацыяналістаў выступае не палітыка-этычная пазіцыя асобы, а моўны фактар, які далёка не заўсёды азначае ідэалагічную ідэнтычнасць носьбіта да правай ідэі.

Нацыяналістычныя партыі дазволілі сябе зацягнуць у путы ліберальнай палітычнай стратэгіі, стаўшыся марыянеткамі ў руках замежных структураў. Прычым прага замежнікаў і лібералаў да дэмантажа беларускай дзяржавы, атрымання кантроля над яе эканомікай, рэсурсамі, знешняй і ўнутранай палітыкай зразумелыя і тлумачацца згодна з глабальнай ідэалогіяй светаўладкавання. Прысутнасць на гэтым баку нацыяналістаў цалкам алагічная і абсалютна не адпавядае сэнсу здаровай нацыяналістычнай пазіцыі.

Важкім хібам сучаснага нацыяналізму з'яўляецца яго антыдзяржаўная скіраванасць... Такая пазіцыя нагадвае палітычнае самагубства і з'яўляецца непрымальнай для любога палітыка, які імкнецца да атрымання электаральнай папулярнасці і прагне ўлады. А тым больш падобны падыход непрымальны для нацыяналістаў, што апелююць да каштоўнасцяў Нацыі, перавагі грамадскага калектыўнага інтарэсу над асабістым. Для нацыяналіста відавочна, што любая, нават слабая і няякасная, дзяржава лепш, чым яе адсутнасць, таму змаганне нацыяналістаў ва ўсім свеце скіравана не на разбурэнне дзяржаўнай сістэмы, а на якасную змену яе вобраза і сутнасці. Іншая пазіцыя супярэчыць самой сутнасці ідэі нацыяналізму.

Паводле вышэйазначаных тэзісаў відавочна, што сучасны беларускі нацыяналізм спазняецца ў сваім развіцці, а сённяшняя палітычная пазіцыя арганізацый, што дэкларуюць сябе як нацыяналістычныя, далёкая ад разумення ідэі нацыяналізму...

Галоўнымі ворагамі сучаснага нацыяналіста з'яўляюцца не суседзі-еўрапейцы, не рускія людзі і не замежнікі з далёкіх краінаў, а прадстаўнікі ліберальнай таталітарнай ідэалогіі, якая імкліва цягне нашу планету ў багну рэгрэсу, імкнучыся пазбавіць яе выбітных яркіх фарбаў нацыянальных культур. Непрыяцелямі нацыяналізму таксама з'яўляюцца лявацкія радыкалы і шавіністы, што сваімі падманлівымі ідэямі адцягваюць здаровыя сілы грамадстваў ад барацьбы за планетарны прагрэс і развіццё чалавецтва.

Беларускі нацыяналізм вымагае іншага развіцця, новых інтэлектуальных высілкаў, пераасэнсавання дыскурса, прывядзення беларускай правай ідэі ў суадносіны з еўрапейскімі рэаліямі і сучаснымі тэорыямі. Беларускі нацыяналізм у яго новай інтэрпрэтацыі мусіць стаць аб'ядноўваючым фактарам, элементам нацыянальнай мабілізацыі — і такім чынам паслужыць беларускай дзяржаве.

Гэтыя мае тэзы не прэтэндуюць на ролю абсалютнай аксіёмы. Адкрываецца пляцоўка для дыскусіі па разуменні сучаснага беларускага нацыяналізму, яго будучыні, грамадскай ролі і карысці ў дзяржаўных развіцці. Разам з калегамі мы абавязкова працягнем працу над фармаваннем новага якаснага вобразу і стылю беларускай нацыянальнай ідэі, што мусіць і абавязкова зойме сваё адпаведнае значнае месца ў правым руху Еўропы.

Цалкам з артыкулам можна азнаёміцца на http://naviny.by

ДРУК

ВЯСНОВЫ «ВЕРАСЕНЬ»

Выйшаў з друку чарговы нумар літаратурна-мастацкага часопіса «Верасень».

Шосты нумар атрымаўся па-вясноваму «сакавіты» на паэзію. У ім друкуюцца вершы Дар'і Кабаковай, Паўла Баяркі, Марыі Магдалены Палхоўскай, Багдана Агрэста, Юліі Бажок, Арцёма Сітнікава, Алесі Птушкі, Дзмітрыя Лавіцкага, Юркі Буйнюка, Ігара Канановіча. Паэтычны майстар-клас для маладых творцаў падборкай «Знаёмы дождж» дае Рыгор Сітніца.

Проза прадстаўленая творамі Кацярыны Глухоўскай, Тацццяны Дземідовіч, Міколы Касцюкевіча, Анатоля Бароўскага, Віктара Казько.

У раздзеле «Пераклады» Аксана Данільчык знаёміць чытачоў з постаццю італьянскай паэткі Антоніі Поццы, а Сяргей Панізнік пераствараў па-беларуску вершы ўкраінскай паэткі Аксаны Шалак.

«Крытыку»» ў нумары прадстаўляюць артыкулы Ірыны Хадарэнка, Юнэлі Сальнікавай, Асі Паплаўскай і Алы Петрушкевіч. З літаратурнымі эцюдамі на старонках часопіса выступае Васіль Зуёнак, а Леанід Дранько-Майсюк дзеліцца сваімі запісамі з «Памятнай кніжкі». Аб гісторыі стварэння кнігі «Зведаная зямля» з яе аўтарам Віктарам Раманцовым гутарыць журналіст Марына Яўсейчык. Агляд заходнебеларускай дзіцячай перыёдыкі робіць Арсень Ліс. У артыкуле «Былі тады змеі» Ларыса Раманава аналізуе архетып змея ў фальклорнай прасторы Веткаўшчыны. Крытыкі Тацццяна Мацюхіна і Анатоль Трафімчык рэцэнзуюць новыя зборнікі паэзіі Васіля Жуковіча і Аксаны Данільчык.

У музычным раздзеле «Верасня» сакрэтамі сваёй творчасці з чытачамі дзеліцца «жывая легенда беларускага хіп-хопу» Vinsent. На пытанні музычнага аналітыка Альдоны Мартыненка адказваюць удзельнікі рок-гурта «:B:N:».

Заканчваецца нумар аглядам навінак айчыннай дыскаграфіі, які па традыцыі робіць вядомы знаўца беларускай музычнай культуры Вітаўт Мартыненка.

Пытайце часопіс «Верасень» на сядзібе ТБМ, у «Акадэмкнізе» і кнігарні «Логвінаў»!

Чытайце яго на старонках Беларускай інтэрнэт-бібліятэкі kamunikat.org і на сайце Саюза беларускіх пісьменнікаў lit-bel.org.

Дасылайце свае творы ў «Верасень» на e-mail: verasenchas@gmail.com.

Рэдакцыя часопіса «Верасень»

САЮЗ

КРАСАВІЦКАЕ ПАПАЎНЕННЕ

12 красавіка адбылося чарговае паседжанне Рады ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў».

Яно пачалося з хвіліны маўчання, якой сябры Рады ўшанавалі памяць тэатразнаўцы, доктара мастацтвазнаўства, сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў Анатоля Сабалеўскага, журналісткі, колішняй намесніцы старшыні ТБМ Ірыны Марачкінай і грамадска-культурнай дзяячкі Арыны Вячоркі.

Затым было абмеркаванне творчасці кандыдатаў на ўступленне ў сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў. У выніку тайнага галасавання рашэннем Рады шэрагі старэйшай творчай арганізацыі папоўнілі сем літаратараў. Сярод іх:

Аўсянікава Тамара Пятроўна. Нарадзілася 24.05.1949 г. у в. Сяўкі Лоеўскага р-на Гомельскай вобл. Скончыла філфак БДУ. Працавала настаўніцай, бібліятэкаркай, інжынерам, метадыстам, загадчыкам крамы. Атрымала другую вышэйшую адукацыю эканаміста. Аўтар лекцый для настаўнікаў-філолагаў па тэорыі вершаскладання і аналізе паэтычных твораў, артыкулаў па творчасці Н. Гілевіча і Я. Янішчыц. Піша паэзію і прозу. Аўтар кніг вершаў «Ноты сэрца» (2009), «Лістапад гадоў» (2010), кнігі прозы «Любачка» (2011).

Булавацкі Міхась Пятровіч. Нарадзіўся 11.10.1947 г. у в. Восы Глускага р-на Магілёўскай вобл. Скончыў фізіка-матэматычны факультэт Магілёўскага педагагічнага інстытута. Працаваў настаўнікам, выкладчыкам. З пачатку 90-х займаецца літаратурнай дзейнасцю, піша вершы, перакладае з расійскай мовы. У 1999 г. выйшла кніга вершаў В. Высоцкага «Я не падману» ў перакладзе М. Булавацкага.

Варонік Святлана Аркадзьеўна. Нарадзілася 12.06.1969 г. у в. Кастровічы Слонімскага р-на Гродзенскай вобл. Скончыла філфак Брэсцкага педагагічнага інстытута імя А.С.Пушкіна і аспірантуру. Працуе выкладчыкам. Аўтар шматлікіх навуковых прац, артыкулаў, апавяданняў, вершаў у перыядычным друку і калектыўных зборніках. Перакладае з украінскай і польскай моў.

Грыб Ян (Іван Іванавіч). Нарадзіўся 21.11.1936 г. у в. Пагарэльцы Нясвіжскага р-на Мінскай вобл. Скончыў Пагарэльскую сямігодку, рамесную вучэльню г. Чалябінска, БДУ. У 1956-57гг. — курсант, пілот вучэбна-трэніровачнага авіяцыйнага палка. Працаваў на аб'яднанні «Інтэграл», ПТВ «Электроніка», займаўся прадпрымальніцкай дзейнасцю. Друкаваўся ў перыёдыцы. У 2005 г. выдаў зборнік вершаў «На сваёй зямлі».

Колас Зміцер Георгіевіч. Нарадзіўся 1.01.1957 г. у Мінску. Скончыў перакладчыцкі факультэт Мінскага інстытута замежных моў. Працаваў перакладчыкам, выкладчыкам МДЛУ, рэдактарам, журналістам. З пачатку 1980-х стала займаецца мастацкім перакладам. З 2004 г. прыватны выдавец. Аўтар каля 150 мастацкіх перакладаў з розных моў, у тым ліку твораў Альбэра Камю, Жана-Поля Сартра, Гі дэ Мапасана, Луі Арагона, Франсуа Рабле, Шарля Бадлера, Рэнэ Дэкарта і іншых замежных аўтараў.

Украінка Сяргей Сяргеевіч. Нарадзіўся 25.01.1961 г. у в. Ніканавічы Быхаўскага р-на Магілёўскай вобл. Скончыў філфак БДУ, аспірантуру ў МДУ імя А.А.Куляшова. Працаваў настаўнікам, выкладчыкам на кафедры беларускай літаратуры і журналістыкі ў МДУ імя А.А.Куляшова, будаўніком; цяпер працуе ахоўнікам. Друкуецца з 1977 г., аўтар шматлікіх публікацый вершаў у перыёдыцы, зборніка паэзіі «Маё Купела» (2001 г.).

Янкута Ганна Валер'еўна. Нарадзілася 04.09.1984 г. у Гародні. Скончыла філфак БДУ, абараніла магістарскую дысертацыю па творчасці Айн Рэнд. З 2008 г. наведвае перакладчыцкую майстэрню пры Беларускім Калегіюме. Сябра рады інтэрнэт-часопіса «ПрайдзіСвет». Перакладае прозу і паэзію з ангельскай, польскай, нідэрландскай, афрыкаанс, скотс ды іншых моваў. Адзін з перакладчыкаў, рэдактараў і складальнікаў каментароў да тома выбраных твораў Эдгара По «Маска Чырвонае Смерці».

Радай СБП была задаволена заява з просьбай аб аднаўленні ў сябрах творчага аб'яднання паэтэсы **Людмілы Сільновай,** а таксама разгледжаны некаторыя арганізацыйныя пытанні.

ШАХМАТЫ

ДРУГОЕ «ЗОЛАТА»

Напрыканцы сакавіка ўжо ў шосты раз адбылося штогадовае першынство Саюза беларускіх пісьменнікаў па шахматах.

Як і летась, чэмпіёнскі тытул заваяваў паэт Васіль Жуковіч. Гэта ўжо другі ягоны «залаты медаль» за час правядзення турніраў, але ў прызавой тройцы Васіль Аляксеевіч быў штогод, нягледзячы на клопаты па арганізацыі першынства. На гэты раз барацьба ў фінальным двубоі выдалася вельмі напружанай, спатрэбілася ажно восем партый, каб вызначыць чэмпіёна, але заключная перамога Васіля Жуковіча расставіла ўсё па сваіх належных месцах.

Вадзім Жылко

ТРАВЕНЬСКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы чакаюць сваіх юбілеяў сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў:

03.05.1942 — Марыя Антонаўна Вайцяшонак (Жук),
04.05.1927 — Алена Анішэўская (Польшча),
07.05.1972 — Дзмітрый Дзмітрыевіч Рубанік,
10.05.1942 — Сяргей Сцяпанавіч Панізнік,
12.05.1942 — Анатоль Мікалаевіч Бароўскі,
20.05.1937 — Сымон Вікенцьевіч Барыс,
20.05.1957 — Мікалай Мікалаевіч Кандратаў,
25.05.1952 — Іна Валянцінаўна Зуб.

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

РЭГІЁН

ЛУНІНЕЧЧЫНА «САМВЫДАТАЎСКАЯ»

Не прэтэндуючы на «выключнасць» Лунінеччыны, адзначым адну творчую адметнасць гэтага палескага рэгіёна. Высілкамі мясцовых літаратараў ды краязнаўцаў тут склалася значная «бібліятэка» выданняў, якія выходзяць, так бы мовіць, на грамадскіх пачатках, «самвыдатам».

Агульны іх пералік, пачынаючы з сярэдзіны 1990-х, складае каля дзьвюхсот найменняў. У 2005 годзе, дарэчы, у бібліятэцы Дома літаратараў, куды яшчэ меў доступ Саюз беларускіх пісьменнікаў, па ініцыятыве Вольгі Іпатавай была зладжана прэзентацыя «лунінецкага самвыдата», — прыкладаў падобнай актыўнасці сярод раёнаў Беларусі няшмат...

З таго часу выданняў (звычайна іх наклад — 100 асобнікаў) пабольшала. Сярод асноўных серый — «Лунінецкая муза» (зборнікі вершаў, прозы, публіцыстыкі, сатыры і гумару мясцовых аўтараў, у тым ліку калектыўныя альманахі), «Лунінецкія сшыткі» (краязнаўчыя зборнікі) і інш. Шмат гадоў выходзіць у Лунінцы і адзіны ў Беларусі друкаваны шахматны бюлетэнь «Альбіно». Большасць лунінецкіх выданняў ёсць у Нацыянальнай бібліятэцы, у бібліятэках Берасцейшчыны.

Пэўнае ўяўленне пра змест лунінецкіх «самвыданняў» можа даць кароткая анатацыя некаторых апошніх выпускаў. Сярод іх — «Лунінецкі сшытак №12». На ягоных старонках аўтар праекта Вадзім Жылко ў артыкуле «Расце краязнаўчая змена» робіць традыцыйны агляд здабыткаў лунінецкіх краязнаўцаў за апошні год. Леў Коласаў два свае артыкулы прысвяціў адпаведна Лунінецкай пошце ў пасляваенныя гады і дзейнасці Саюза сельскай моладзі на Лунінеччыне ў 1930-я гады. Васіль Тумiловіч пераклаў для «Сшытка» ліст польскага пісьменніка Зыгмунта Красінскага (1812–1859), які тычыцца кажан-гарадоцкага памешчыка Кшыштофа Шчытта. Яўген Хвастоў распавядае аб гісторыі Свята-Пакроўскай царквы ў вёсцы Вялікія Чучавічы. Адзін з матэрыялаў Сцяпана Нефідовіча прысвечаны астранамічным і астралагічным ведам нашых продкаў-палешукоў, другі — азёрам Лунінеччыны, іх узнікненню, сучаснаму стану і назвам...

Бюлетэнь «Выток» быў заснаваны ў 2002 годзе. А ў 2007-м пры ўдзеле паэтэсы Ніны Мацяш стаў сумесным выданнем творчага клуба «Лунінецкая муза» і Брэсцкага абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў. Выходзіць неперыядычна. Сёлета пабачылі свет два нумары. У № 27 (студзень) змешчаны інфармацыя аб XVI з'ездзе Саюза беларускіх пісьменнікаў, вытрымкі з рэзалюцый і пастаноў з'езда, віншаванні юбілярам Алесю Каско і Міколу Папеку, нарыс Аляксея Філатава пра Алеся Каско і Міхася Рудкоўскага (сумешчаны з рэцэнзіяй на новую кнігу Алеся Каско «Нічога больш»), вершы Міколы Папекі, Ірыны Ляшкевіч і інш. А сакавіцкі нумар (28) змяшчае інфармацыю Міколы Сянкевіча аб чарговых пасяджэннях абласнога аддзялення СБП, віншаванні з юбілеямі Сяргею Цыплюку, Міколе Сянкевічу, Алене Ігнацюк, рэцэнзію Надзеі Парчук на новую кнігу прозы Сяргея Цыплюка, паведамленні аб уручэнні ў Косаве «Мядовай прэміі-2011» Алесю Зайку, аб выхадзе новай кнігі Алеся Каско «Прыадхінуты небасхіл», эсэ Уладзіміра Арлова пра Ніну Мацяш ды іншыя матэрыялы.

Віталь Дымаў

ЦЭНЗУРА

Іван Лепешаў: «ГОРАЙ БЫЛО ТОЛЬКІ ЗА ЦАРЫЗМАМ»

Падчас падрыхтоўкі да друку «Слоўніка фразеалагізмаў» Івана Лепешава ў выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя» пільнымі рэдактарамі з яго было выкінута больш за 500 устойлівых выразаў. У «крамольныя» яны трапілі найперш таму, што ў слоўнікавых артыкулах падаваліся са спасылкай на творы «нядобранадзейных» з гледзішча ўлады пісьменнікаў.

Доктар філалогіі, прафесар Гарадзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы Іван Лепешаў распавёў Міхасю Скоблу ў «Вольнай студыі» «Радыё Свабода», колькі фразеалагізмаў ім апісана і як цэнзураваўся ягоны слоўнік.

— Спадар Іван, як доўга Вы займаецеся зборам і апісаннем фразеалагізмаў?

— Фразеалагізмамі я стаў цікавіцца вельмі даўно, яшчэ ў той час, калі працаваў у школе настаўнікам. Вось ужо гадоў пяцьдзясят я рэгулярна чытаю беларускую літаратуру і раблю выпісы. Перачытаў, можна сказаць, усе творы і дасавецкага перыяду, і савецкага, і паслясавецкага. 380 аўтараў перачытана мною, складзена картатэка. У ёй больш за 90 000 картак. На кожны фразеалагізм прыводзяцца некалькі ўжыванняў. У апошнім двухтомавым выданні слоўніка, які выйшаў у свет у выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», апісана больш як 7000 фразеалагізмаў.

— З ім у Вас і ўзніклі праблемы. Якія прэтэнзіі прад'явіла Вам названае выдавецтва?

— Прэтэнзіі з'явіліся яшчэ на першай стадыі падрыхтоўкі: трэба гэта выкінуць, трэба тое выкінуць. Выдавецтву, найперш яго дырэктару Генадзю Пашкову, не падабаліся некаторыя аўтары, нават народныя пісьменнікі — Васіль Быкаў, Рыгор Барадулін, Ніл Гілевіч. Я спрабаваў іх адстойваць, даказваў, што іх нельга выкідаць. Хадзіў да Пашкова, бо ўсе забароны сыходзілі ад яго. Загадчыца рэдакцыі Малей і чатыры рэдактары, якія са мной працавалі, ставіліся да мяне памяркоўна, але мусілі выконваць распараджэнне дырэктара.

— Якія пісьменнікі ўрэшце былі выкасаваныя з Вашага слоўніка?

— Я магу іх пералічыць: Святлана Алексіевіч, Уладзімір Арлоў, Сяргей Астравец, Ларыса Геніюш, Сяргей Дубавец, Сяргей Законнікаў, Аляксандар Лукашук, Іван Макаловіч, Вінцэсь Мудроў, Уладзімір Някляеў, Вольга Паўлава, Алесь Пашкевіч, Барыс Пятровіч, Міхась Скобла, Масей Сяднёў. 15 асобаў. Апрача таго, у мяне там былі цытаты з розных перыядычных выданняў, з газетаў і часопісаў. То пяць з іх таксама патрапілі пад забарону Пашкова. Гэта часопіс «Дзеяслоў» і газеты «Народная воля», «Наша ніва», «Наша слова», «Свабода» і беластоцкая «Ніва».

— Чым жа апраўдвалі Пашкоў і яго падначаленыя свае дзеянні?

— Я спрабаваў яму тлумачыць: «Гэта ж з Уладзіміра Арлова цытата, чаму вы яе выкідаеце, ён жа ў школе праходзіцца, у хрэстаматыях для сярэдняй школы ёсць». А Пашкоў мне адказвае: «Быў у хрэстаматыях, цяпер яго ўжо там няма». Маўляў, трапіў Арлоў у «нячэсныя» пісьменнікі. І пра вас была гаворка таксама. Я адстойваў некалькі цытатаў, узятых з вашых твораў, але Пашкоў заявіў: «Ні ў якім разе — ён жа працуе на «Свабодзе»!» Выкінулі цытаты і з Івана Макаловіча, з яго дэтэктыўнай аповесці, якая была напісана, і я пра гэта казаў Пашкову, яшчэ ў даперабудовачны час, калі Макаловіч быў галоўным рэдактарам газеты «Звязда». Але Пашкоў мне адразу сказаў: «Выкіньце яго, і не будзем размаўляць. Гэта ж намеснік Іосіфа Сярэдзіча, галоўнага рэдактара «Народнай волі»! Таксама некаторыя цытаты з Ніла Гілевіча павыкідалі, хоць і не ўсе. І гэта нанесла вялікую шкоду слоўніку. Разумееце, калі выкінуць дзве цытаты, то фразеалагізм застаецца аголеным, без пацверджання.

— А якія канкрэтна цытаты Вас прымусілі зняць?

— Ну, напрыклад, «да белых мядзведзяў». Завезці каго-небудзь да белых мядзведзяў — адправіць у канцэнтрацыйныя лагеры на поўначы або на ўсходзе Расіі. Выкінулі, як быццам і не было ў нас гэтага. «Архіпелаг Гулаг» таксама выкінулі. Хоць на гэты фразеалагізм у мяне былі цытаты з Васіля Быкава, з Рыгора Барадуліна, з Алега Лойкі, з другіх аўтараў, якія пацвярджаюць ужыванне яго ў нашай літаратуры. Выкінулі і выраз «малодшы брат» — беларусы ў адносінах да Расіі і расійцаў. Такое было тлумачэнне фразеалагізму. І ўсе прыклады, пачынаючы з Язэпа Лёсіка, пацвярджалі — шырокаўжывальнага. Я спецыяльна для яго даў ажно чатыры ўжыванні. Усё павыкідалі. Выраз «старэйшы брат» таксама выкінулі з усімі цытатамі. Усяго са слоўніка ў «Беларускай энцыклапедыі» выкінулі больш за 500 цытатаў. Я пасля падлічыў — 56 фразеалагізмаў засталіся аголенымі, без пацверджання іх ужывання. Я тлумачыў гэта Пашкову: так нельга пакідаць, без пацверджання. Што рабіць — здымаць фразеалагізмы?». «Пакідайце так, без цытатаў», — быў адказ. І так яны засталіся без пацверджання.

— Дык я ўсё ж не зразумеў: з Вашага слоўніка здымаліся «крамольныя» выразы, ці ўвогуле выкасоўваліся ўсе непажаданыя прозвішчы?

— Думаю, што і тое, і тое рабілася. А часам выдавецтву проста здавалася, што ў той ці іншай цытаце ёсць нешта палітычнае. Скажам, да фразеалагізму «выпростваць спіну» давалася цытата з Сяргея Законнікава: «Пад сатрапаўскім ціскам мяккіх ічыгаў Сталіна, якія з замілаваннем апяваліся ў многіх мастацкіх творах, не толькі нашаму народу цяжка было выпрастаць спіну». Выкінулі. На фразеалагізм «павесіць замок на рот» у мяне было некалькі цытатаў, у тым ліку і з Барадуліна: «Няхай жыве народ / у думцы, згодзе, бунце — / яму замок на рот / павесіць не спрабуйце». Выкінулі. Да выразу «гамбургскі рахунак» давалася цытата з Арлова: «Ці ведаем па гамбургскім рахунку мы самі, дзе гэтая краіна Беларусь? Менавіта краіна, а не месца жыхарства. Ці ўмеем мы ёю ганарыцца?». І гэта выкінулі.

— Ці маеце Вы намер калі-небудзь перавыдаць свой слоўнік — ужо без цэнзурных скаротаў, вярнуўшы ўсе 500 знятых цытатаў і 15 забароненых аўтараў?

— Ведаеце, слоўнікі выдаюцца вельмі рэдка. Прыкладна раз на два дзесяцігоддзі, і то, калі ёсць на гэта прычыны, калі слоўнік нашмат дапоўнены. А я ўжо сабраў усе фразеалагізмы, якія ёсць у беларускай літаратурнай мове, і яны мною апісаныя. Шкада толькі, што некаторыя так і засталіся на старонках перыядычных выданняў, не трапілі ў апошні, самы поўны слоўнік. Наўрад ці я паспею яго перавыдаць. Мне ж ужо 88 гадоў.

— Часам можна пачуць з вуснаў кіраўніка краіны, што ў нас з Расіяй адна родная мова. Ці можа існаваць незалежная Рэспубліка Беларусь без беларускай мовы?

— Пра гэта не можа быць і гаворкі! Якая ж гэта дзяржава без сваёй мовы? Толькі ў Беларусі можна аплёўваць мову з самых высокіх трыбунаў. Толькі ў Беларусі мову тытульнай нацыі паставілі ў такое ганебнае становішча. І сам кіраўнік краіны, калі выступае, з насмешачкай пра беларускую мову гаворыць. А гледзячы на яго, і падначаленыя так сябе паводзяць. У Гарадзенскім універсітэце ў пачатку 90-х гадоў на беларускае аддзяленне набіралі 125 чалавек, летась — 18, а сёлета — 12. Завочнае аддзяленне зусім скарацілі — няма куды размяркоўваць выпускнікоў, бо школы закрываюцца, месцаў вакантных няма. Цяжка ўявіць, што далей будзе. Здаецца, горш ужо не можа быць.

— Як Вы лічыце, ці зменіцца што да лепшага ў Беларусі пры гэтай уладзе?

— Пры гэтай уладзе нічога да лепшага не зменіцца, бо ўлада гэтая вядзе мову на далейшае вынішчэнне. І ўсе чыноўнікі прыкрываюцца: у нас жа дзве дзяржаўныя мовы! Толькі скажы што — у нас жа дзве мовы! У нашым універсітэцэ ўжо нічога беларускага не засталося, апрача шыльды, якая вісіць на будынку. Раней, калі быў рэктарам Маскевіч, дакументацыя па-беларуску вялася, і Вучоны савет праводзіўся на беларускай мове. А цяпер — усё па-расійску, як быццам жывем мы ў правінцыі Расіі, дзе-небудзь у Смаленску. Не было горшых часоў. Горай было хіба толькі за царызмам.

Міхась СКОБЛА

ПАЛІЦА

КНІГАРНЯ ПІСЬМЕННІКА

Анатоль ВЯРЦІНСКІ. Жыцьмем: вершы і паэмы. — Мінск: Кнігазбор, 2012. — 132 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»; вып. 21)

Першы раздзел новай кнігі паэзіі Анатоля Вярцінскага «Жыцьмем» склалі вершы 1997–2011 гадоў, якія, за некаторым выключэннем, не ўваходзілі ў асобныя выданні. Другі раздзел — малавядомыя паэмы «Кэты-мэнэй», «Паэма мора» і «Снег і сонца», напісаныя ў 1970-х.

Геннадий ЛОПАТИН. Около облака: Книга поэзии. — Мінск: Кнігазбор, 2012. — 220 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»; вып. 22)

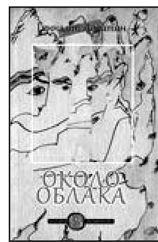

У зборніку расійскамоўнай паэзіі, які беларускім аўтарам яшчэ класіфікуецца і як «Выбранае для Людмілы», шмат гармоніі, сонца, бэзу, снегу і поўні — усяго таго, што і складае асову паэзіі — прыгажосці.

Леанід ГАЛУБОВІЧ. З гэтага свету: вершы пасля вершаў. — Мінск: Кнігазбор, 2012. — 108 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»; вып. 23)

Гэтая кніга — плён дванаццацігадовага публічнага маўчання паэта. Апублікаваныя пасля ягонага зароку не пісаць больш вершаў тэксты ёсць пазнакамі водгукаў душы на зрухі і праявы сучаснасці і метафарычным аналізам свайго ўнутранага жыцця, а таксама — невынішчальнасці паэзіі.

ГАРАДЗЕНСКАЯ БІБЛІЯТЭКА

Васіль БЫКАЎ. Гарадзенскі архіў: Невядомыя творы, незавершанае, нататнікі за 1957–1972 гады. — «Гарадзенская Бібліятэка», 2012, вып. 15.

У гэтай кнізе — перадгісторыя і пачатак вялікай Быкаўскай эпапеі. Найбольш раннія творы, якія ніколі раней не друкаваліся (аповесць «Атака», апавяданне «Жалезны камандзір»), незавершаная аўтабіяграфія, запісы з нататнікаў, пераклады. Васіль Быкаў з'ехаў з Гродна ў Мінск у канцы 70-х, паперы, напрацаванае, нарыхтаванае забраў з сабой. Але, як высветлілася, значная частка засталася ў Гродна. Сяргею Шапрану ўдалося знайсці архіў і падрыхтаваць да друку.

Ларыса ГЕНІЮШ. Лісты з Зэльвы. З эпісталярнай спадчыны (1964–1983). — «Гарадзенская Бібліятэка», 2012, вып. 16.

У зборнік, які ўклаў Міхась Скобла, увайшлі 420 лістоў, 366 з якіх публікуюцца ўпершыню.

Гэта бескампрамісная ацэнка палітычных падзеяў, літаратурных твораў, людскіх учынкаў.

Выданне багата ілюстраванае ўнікальнымі фотаздымкамі.

ВЕРШЫ

НАС БАЧЫЦЬ БОГ

Таццяна БЕЛАНОГАЯ

Фота Р. Іздэбскага

Музыка

Музыка. Табе трэба цішыня.
Ты не можаш быць самотнай,
Ты не жалезны кулак.

Музыка. Непрыручаны пясок.
Табе нельга жыць без волі,
А мне нельга без цябе.

Музыка. Шмат разоў забівалі цябе.
Кожны раз ты — мур.
Кожны раз — вочы.

Музыка. Для мяне ты лялька
І вецер,
І імя ў цябе няма.

Музыка. У тваіх жылах дождж.
У крыві тваёй голас
і час бясконцасці.

Музыка. Табе іншая цана.
Цяпер я разумею, навошта
Нараджаецца дзень.

Музыка. Ты прыносіш пах вады.
І размову з небам, і адказы.

Музыка. Ты не чалавек,
Але я чакаю цябе
З замiраннем сэрца.

Музыка.

Распавядзі

Распавядзі,
на якой мапе сэрцы мае.
Распавядзі,
у якіх далонях жывая памяць мая.
Распавядзі,
як пазнаць у тумане сапраўднага жывога.
Распавядзі,
ці я на зямлі, ці я на зямлі?

Я просты музыка, і я спяваю пра тое,
Што я бачу наўкол.
Просты музыка мусіць спяваць пра тое,
Што ён бачыць наўкол.

Распавядзі,
дзе ўзяць прытулак для маёй мовы.
Распавядзі,
што за мёртвы вецер зносіць
нашыя імёны.
Распавядзі,
што за пошасць ды чаму
чырвона-зялёны?
Распавядзі, ці я на зямлі, ці я на зямлі?

Ведай, што
з дзяцінства цябе хавалі ад сябе.
Ведай, што
твая краіна падобна на жаўнера
без нагі.
Ведай, што
кладуць асфальт толькі там, дзе трэба
класці.
Ведай, што
мы не на зямлі, пакуль не на зямлі.

Я просты музыка, і я спяваю пра тое,
Што я бачу наўкол.
Просты музыка мусіць спяваць пра тое,
Што ён бачыць наўкол.

Бесхрыбетнасць

Бесхрыбетнасць.
Мая краіна хоча зрабіць мяне зверам,
Што мімікрыруюць пад тых,
Каму ўсё — нуль,
Пад тых, каму ўсё — нуль.
Ты не адзін.
І гэты танны магазін
Зачыніцца тады, калі зляціць іх сонца.
Я не адна.
Са мною побач яна, што точыць камень.

Бесхрыбетнасць.
Мая краіна хоча, каб я была галоднай.
Думала пра сёння — толькі як пра ўчора
І як бы з'есці таго, хто за сцяной.

Спытай мяне: «Чаму і што?»
Я адкажу, што ўсё на шалях.
Белы — гэта белы, і чорны — гэта чорны.
Я думала так тысячу год таму.

Бесхрыбетнасць.
Мая краіна хоча зрабіць мяне ворагам.
Вывернуць праўду ды Бога і сказаць,
што «Гэта так!».

Мяне не было, але была мая рука, была мая
вада, была мая рака.
Мяне не было: была мая мова, была мая
моц.

Канспірацыя.
Я малюю знакі на сэрцы.
Унутры мяне жыве, расце белы
карбель.
Унутры мяне жыве, расце белы
карабель.

Мая краіна нічога не хоча.
Мая краіна нічога не хоча.

Вакол сваёй краіны

Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.

Зялёнае сэрца, каменныя багі,
Ненароджаныя душы, грэх і каты.
Гадзіннік жыцця, на жаль,
тут маўчыць.

Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Тут хтосьці аглух, хтосьці аслеп.
Гэта спакойней, чым ваяваць.
Я чую ад трэціх нахабны смех.
Гэтым наагул напляваць.

Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.

Мы аб'едзем вакол сваёй краіны,
І мы будзем маліцца за яе душу.
Мы будзем маліцца за яе рукі ў крыві.

На 54 шыраце бяжыць ручай,
Стаіць турма.
На 54 шыраце ляжыць мая мяжа.

Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Цягнікі. Мы праб'емся, мы даб'емся.

Рэспубліка чорна-белага кіно

Рэжысёр загадаў толькі так, не інакш,
Паказаць гэты дзень.
Рэжысёр загадаў толькі так, не інакш,
Паказаць гэты час.

Як заўсёды — стары кіназал.
Як заўсёды — холад і гразь.
Як заўсёды — ў крыві алкаголь.
Мы глядзім кіно ў соты раз.

Рэспубліка чорна-белага кіно.
У іх экран — у нас ёсць нумар месца.
Кветкі за нішто прададзены даўно —
У зале — як у турме, а нам някепска.

Чорна-белая стужка — наш скарб.
Мы паверым у фільм, як у сон.
І ніхто не згадае на час,
І ніхто не крыкне: «Дамоў!».

Мы ўбачым добры фінал
На экране, дзе княжыць хлусня.
Я чакаю, калі скончыцца фільм,
Фільм без сэнсу для жыцця.

Дождж і птах

Залаты ветразь раздзімае тваё вакно.
Брудныя рукі сказалі, што тут
карысна ўсё.
На дарозе дажджы. Над дарогай твой
птах.

Жыццё без смерці, што трава без вады.
Прыгожыя вочы новай вайны.
На дарозе дажджы. Над дарогай твой
птах.

Апошні выдых. Парожні сшытак перада
мной.
З чаго я ўчора смяялася — заўтра стане
слязой.
На дарозе дажджы. Над дарогай твой птах.

Калі не праз сэрца — выстрал халасты.
Калі не назаўсёды — тады проста
не было.
На дарозе дажджы. Над дарогай твой птах.

Чорная ноч

Гэтай чорнаю ноччу
Мне паветрам не дыхаць.
Гэтай чорнаю ноччу
Мне глядзець у акно.

Мае раны ўжо –
Стогадовыя дзеці,
Мае песні ўжо
Састарэлі даўно.

Хто паўзе, хто крычыць —
Адчыняю вам дзверы.
Я, таксама, як вы —
Я, таксама, адна.

Толькі той чалавек,
Што адзіны на свеце,
Не пачуе мяне,
Не адчуе цяпла.

Белая птушка

Дрэва пачынае гніць з сэрцавіны.
Чалавек пачынае гніць са слова.
Я прыйду да цябе ў чорную ноч
У чорным, каб застацца з табой.

А за вакном — вока арла.
А за сцяной — вуха лісы.
І з майго сэрца вылеціць
Белая птушка, каб застацца з табой.

Белая птушка апранае, апранае свой
голас,
Калі ўсе кладуцца спаць.
Белая птушка пачынае чытаць казкі.
Белая птушка пачынае верыць у тое,
Што будзе, што будзе ўсё добра.

А на дарогах слупы і любоў.
А на дарогах кола і снег.
Забаліць сэрца па тых,
Каго не ведаю яшчэ.

Стой на нагах — гэта формула жыць.
Спявай па начах хаця б для сябе.
Гэта не тайна, што заўтра пачнецца
вайна
Па-за межамі кніжак.

Каменны горад

Я так хачу сустрэцца з Вамі
Ў каменным горадзе N.
Я так хачу сказаць, што зоркі
Вышэйшыя за краты гэтых сцен.

Толькі нам гараць ліхтары.
Толькі нам грае ноч.
Толькі нам падае зверху бурштын.
Толькі нас бачыць Бог.

Мы — гіпс, мы — лёгкае віно.
Мы — чыстае сумленне калодзежу і дна.
Усё пачнецца, і ўсё ўжо было.
Цнатлівая трава, апошняя трава.

Толькі нам гараць ліхтары.
Толькі нам грае ноч.
Толькі нам падае зверху бурштын.
Толькі нас бачыць Бог.

ЗГАДКА

ГУМАР БЫЎ ЯГОНЫМ КРЭДА

ДА 100-ГОДДЗЯ ЛЕАНІДА ПРОКШЫ

Леанід Прокша нарадзіўся 6 красавіка 1912 года ў Полацку ў сям'і рабочага. Сям'я была раскідана па розных кутках вялікай краіны, і амаль усюды быў свой родны чалавек: ці брат, ці сястра. І быў у іх розны занятак. Сам Леанід Януаравіч пачынаў сваё самастойнае жыццё настаўнікам (пасля таго, як скончыў Мінскі педтэхнікум) у глухой палескай вёсцы Кустаўніца Нараўлянскага раёна. Там ён сустрэў і моцна пакахаў вясковую дзяўчыну Ірыну. І калі закаханыя ўжо марылі пра вяселле, перад імі ўзніклі непрадбачаныя выпрабаванні...

Ірыніну сям'ю спасцігла страшэнная бяда: яе бацьку як «ворага народа» саслалі на Салаўкі, адкуль ён ужо ніколі не вярнуўся. Рэабілітацыйны ліст у сям'ю прыйшоў толькі ў 1954 годзе.

Калі ж малады настаўнік прынёс у сельскі савет заяву аб рэгістрацыі шлюбу з Ірынай, мясцовы бальшавік-старшыня вырашыў «прамыць яму мазгі».

— Ты камсамолец, Прокша? — спытаў ён.

— Камсамолец, — адказаў настаўнік праз нейкую паўзу, ужо здагадваючыся, на што намякае старшыня.

— А хіба ж ты не ведаеш, чыя яна дачка, гэтая Ірына?

— Сям'ю Адама Казіміравіча я вельмі добра ведаю. А сам ён быў працавітым і сумленным селянінам.

— Ён вораг народа, твой Адам Казіміравіч! І калі ты ажэнішся з яго дачкой, ты сапсуеш сваю кар'еру.

— А калі я не ажанюся, дык сапсую сваё жыццё, — адказаў чыноўніку Леанід Прокша.

Адчуўшы, што маладога настаўніка яму не ўдаецца пераканаць, старшыня вырашыў яго запалохаць: «Глядзі, каб табе не давялося загрымець услед за цесцем».

Каб не «загрымець на Салаўкі», Леаніду Прокшу давялося далей

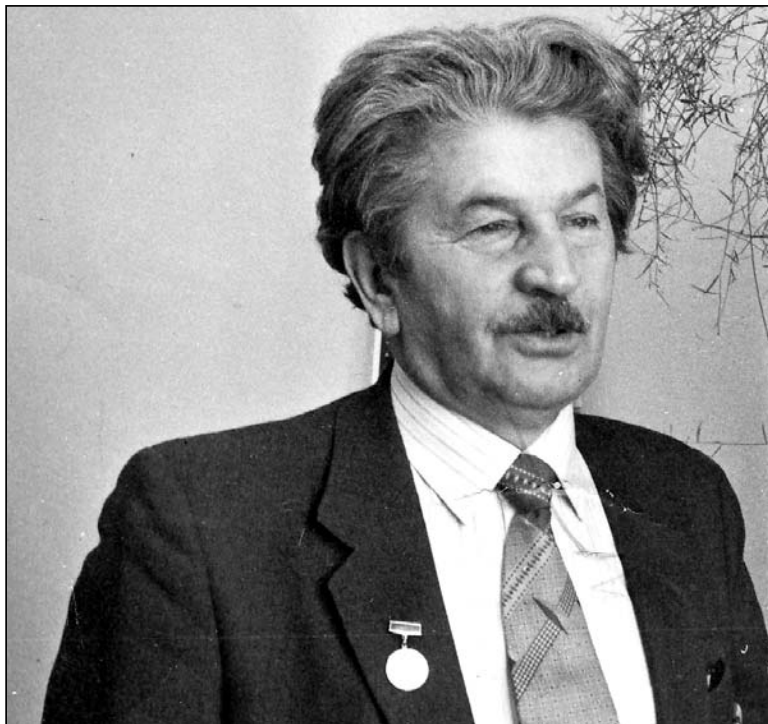

трымацца ад такіх мясцовых нагульнавых. Маладая сям'я пераязджае з Кустаўніцы ў Барысаў, дзе Леанід Януаравіч уладкоўваецца на працу ў школу і рабфак. Забягаючы наперад, заўважым, што на Палессе Леанід Прокша вернецца праз сорак гадоў ужо вядомым пісьменнікам, каб расказаць пра справы сваіх былых сяброў і вучняў, якія будавалі буйнейшы ў рэспубліцы Мазырскі нафтаперапрацоўчы завод. Сваю аповесць пісьменнік назаве «За Дабрыцай рэчкай»...

А пакуль у 1935 годзе яго прызываюць на службу ў Чырвоную армію. Служыць ён будзе ў танкавым палку ў Бароўцы пад Лепелем памочнікам камандзіра ўзвода ў лейтэнанта Івана Якубоўскага, будучага маршала Савецкага Саюза, двойчы героя. Тую вайсковую службу яны — маршал і пісьменнік — ніколі не забудуць і яшчэ не раз будуць сустракацца на розных шляхах-дарогах свайго вірлівага жыцця.

Калі грымнула вайна, Леанід Прокша прайшоў па яе розных франтах, як і яго былы камандзір узвода. Яго вайсковыя подзвігі былі адзначаны дванаццаццю ўрадавымі ўзнагародамі.

А яго жонка Ірына з дзвюхгадовай дачкой Людай цудам вырвалася з Мінску, які ўжо гарэў ад нямецкіх бомбаў — і амаль праз месяц з неверагоднымі цяжкасцямі апынулася ў эвакуацыі ў Чалябінскай вобласці. Там яна зведала і голад, і холад. Толькі пасля вызвалення Беларусі сям'я Прокшаў аб'ядналася. З цягам часу народзяцца яшчэ дзве дачкі, тры ўнукі і ўнучкі, два праўнукі і праўнучка. І пражывуць у любові і згодзе больш за шэсцьдзясят гадоў...

У сваёй мастацкай дзейнасці Леанід Прокша выбраў гумар. Героямі яго гумарэсак, фельетонаў і памфлетаў стануць лайдакі і пустадомкі, п'яніцы і чыноўнікі-хапугі, якія будуць аб'яднаныя ў зборнік «Зося смяецца» (выйшаў у 1982 годзе). Пакінуў свой след Леанід Прокша і ў дзіцячай літаратуры. Суровыя прыгоды падлеткаў у час вайны знайшлі сваё адлюстраванне ў аповесці «Мальчик в больших башмаках». З цікавасцю была ўспрынята і казка «Хлопчык Бульбінка».

Увогуле, з друкам Леанід Прокша «пасябраваў» яшчэ ў студэнцкія гады. А сталую журналісцкую працу пачаў у 1937 годзе. У пасляваенны час, калі скончылася яго армейская служба, Л. Прокша вяртаецца ў родную Беларусь. І акунаецца ў літаратурную працу. Яго творы друкуюцца на старонках газет «Звязда», «ЛіМ», часопісаў «Полымя», «Вожык» і іншых рэспубліканскіх выданняў.

Тэмы пісьменнік чэрпаў з самога жыцця. Іншым разам Леанід Януаравіч мог падаць жартам звычайны факт ці эпізод. Калі я прывёз яму з Масквы ў якасці падарунка зімовую шапку-каўпак, дык ён пры сустрэчы са знаёмымі на пытанне, дзе набыў такую модную па тым часе шапку, з усмешкай адказваў: «Гэта мяне зяць акаўпачыў». Нават мог выдаць за жарт прыкры факт. Аднойчы з падвала шматпавярховага дома, дзе ён жыў, нехта скраў веласіпед. На наступны дзень пісьменнік-гумарыст павесіў на дзвярах пад'езда наступную аб'яву: «Хто ўзяў у падвале веласіпед, прашу, калі ласка, зайсці ў кватэру № 15 па насос». Аб'ява выклікала ва ўсіх суседзяў смех, але па насос так ніхто і не зайшоў...

Новы творчы этап у жыцці Леаніда Прокшы пачаўся ў 1969 годзе, калі ён быў прызначаны галоўным рэдактарам газеты «Літаратура і мастацтва». Пра той перыяд у рабоце пісьменніка Уладзімір Мехаў, былы адказны сакратар штотыднёвіка, успамінаў наступнае:

«Быў ён дысцыплінаваным членам партыі. У яго не выклікала сумнення правільнасць яе палітыкі. Ды з прычыны сваёй інтэлігентнасці, шляхетнасці, няздольнасці на подласць шмат што ў «ЛіМе» рабіў не так, як таго чакалі ад яго наменклатурныя пасадаўцы. Напрыклад, Алесь Разанаў быў выключаны з БДУ як палітычна нядобранадзейны. Прыстойныя людзі дапамаглі — скончыў у Брэсце педагагічны, адслужыў належны тэрмін у арміі. І быў узяты Леанідам Януаравічам у штат рэдакцыі. Гнеўная тэлефонная каманда Марцалева, загадчыка аддзела культуры ЦК: зараз жа звольніць! Прокша не звальняе. Прыдумвае хітрамудры ход — і той загад адмяняецца больш высокім партфункцыянерам.

А з'яўленне ў газеце 28 жніўня 1970 года сенсацыйнага артыкула Прокшы «Праўда партызана Сотнікава»! Гэта ж — першае ў СССР добразычлівае слова пра створанае Васілём Быкавым, пасля стольких гадоў шальмавання ўсяго новага, што нараджалася пад пяром вялікага пісьменніка. Змагары з быкаўскім, як лічылі, прыніжэннем героікі савецкага народа насцеражыліся. Той самы Марцалеў выклікаў аўтара артыкула на водпаведзь:

— Калі вы рэдактар некіруемы, вымушаны будзем памяняць вас на кіруемага.

Толькі хуткі пасля гэтай пагрозы шквал захаплення «Сотнікавым» у маскоўскім друку спрычыніў адтэрміноўку яе выканання.

Але на пенсію Прокшу адправілі адразу ж, як яму стукнула 60...».

Аднак у дзень свайго шасцідзесяцігоддзя Леанід Прокша атрымаў ад Васіля Уладзіміравіча Быкава шчырае віншаванне — на паштоўцы з выявай мора:

«Дарагі Леанід Януаравіч!

Віншую Вас са шчаслівай і значнай датай, вельмі жадаю, каб і далейшае Ваша жыццё было такое празрыстае і спакойнае, як гэтае сіняе мора.

Будзьце здаровы!

Абдымаю.

Васіль Быкаў».

Вячаслаў ВОЛЬСКІ

ГУМАРЭСКА

ПРАС ПАДВЁЎ

Леанід ПРОКША

Што б там ні было — 8 Сакавіка я заўсёды з жонкай іду ў тэатр. Апранаюся першы, здымаю з вешалкі жончына паліто і цярпліва чакаю. Час ад часу, канешне, нагадваю:

— Золатца, паспяшайся, а то спознімся...

Жонка мітусіцца па пакоі: то ў люстра зірне, то праверыць яшчэ раз, ці выключыла прас, нервуецца, бо я «стаю над душою, як здань...».

Урэшце, усё, здаецца, у парадку. Падаю ёй паліто. Выходзім. У тэатры займаем месцы згодна купленых білетаў, і тады, калі раскрываецца заслона, пачынаецца хваляванне...

— А прас я выключыла? — як не крыкне жонка.

— Ты ж бегала ў пакой, выключала.

— Гэта я бегала прасаваць насоўку табе — і ўключыла яшчэ раз, а вось ці выключыла...

— Ды, напэўна, выключыла.

— А раптам не выключыла?

Дзіўная памяць у жонкі. Той выпадак, калі я прыйшоў аднойчы дадому ў тры гадзіны начы, дванаццаць гадоў помніць, а ці выключыла прас паўгадзіны таму назад — не прыгадае.

— Не хвалюйся, усё будзе ў парадку.

— Ага, у парадку. Бабашынская думала, што выключыла, а выйшла наадварот: уключыла. І кватэра згарэла.

— Успомніла бабка леташні снег. Думай лепш пра спектакль.

— Думай. Табе што: выйшаў з хаты і пра ўсё забыўся...

Я прыкусваю язык, каб з яго не сарвалася што лішняе. Але сёння жаночае свята — трэба цярпець...

— А ўсё ты: «Хутчэй, паспяшайся, а то спознімся». Ніколі спакойна не выйдзеш з хаты.

— Канечне, цяпер я вінаваты, як той Бабашынскі: ён паглядзеў, сказаў — усё ў парадку, а Бабашынская пайшла, «праверыла» і ўключыла прас...

— А што ты мяне раўняеш з Бабашынскай?

— Наадварот, — кажу, — ты не Бабашынская...

Бачу, гамонка выходзіць за рамкі тэатральнага адпачынку. Каб не псаваць святочны настрой, кажу жонцы:

— Ганначка, заставайся, а я паеду праверу.

— От дзякуй, Ванечка!

Ціхенька, сагнуўшыся, каб не закрываць людзям сцэну, я выйшаў з глядзельнай залы і папярнуў у... буфет. Хай згарыць той прас, каб я пайшоў яго правяраць! Так прыемна ў буфеце сядзелася. Да званка прасядзеў, думаючы пра культурнае абслугоўванне ў нашых кафэ і сталовых.

У антракце адшукаў жонку.

— Ну што? — спытала ўсхваляванa.

— Піва свежанькае, халодненькае... — ляпнуў, забыўшыся, куды мяне пасылалі.

— Пры чым тут піва?

— А, ты наконт праса? Дык я яго выключыў... — зноў сказаў не тое, што трэба.

— Няўжо я не выключыла?

Брахаць дык брахаць:

— Накаліўся, аж чырвоны стаў...

— Чула маё сэрца. Гэта калі я тваю насоўку прасавала...

— Цяпер гэта не мае значэння. Пайшлі ў залу.

— А як ты так хутка паспеў злётаць дадому? — крыху апамятаўшыся, спытала жонка.

— Таксі якраз падвярнулася, — адказваю.

Вярнуліся дадому задаволеныя. Але жонцы прас не даваў спакою.

— Гэта ж трэба — не выключыла! Цяпер ужо буду правяраць як належыць...

Надоечы мы зноў былі ў тэатры. Пастаноўка нудная, артысты гралі вяла. «От бы цяпер у буфет», — падумаў я і зірнуў на жонку.

— Ты выключыла прас?

— Выключыла, — спакойна сказала яна.

— Не, сапраўды, а то мяне нешта як кальнула...

— Не хвалюйся, усё ў парадку.

— Згарыць кватэра, як у Бабашынскіх, тады будзе «усё ў парадку», — адказваю, а ў самога аж гарыць у роце: «Вось каб зараз піўка халодненькага».

— Не згарыць, — усміхаецца жонка.

Бачу, мая спроба пасеяць у яе душы неспакой на дае выніку. Жонка не рэагуе, як выключаны прас...

— Ты ўпэўнена, што выключыла? — пытаю рашуча.

— Цалкам упэўнена, — адказвае яна і паказвае сумку. — Вось...

Я зірнуў у сумку: там ляжаў прас...

УРАЖАННІ

«ЁН УСЁ ЎМЯШЧАЕ», АБО ЦІ ЎСТРЫМАЎСЯ АЛЕСЬ РАЗАНАЎ АД ПРЫНЦЫПА АКЫНА?

Яўген БЯЛАСІН

Гэта нататкі, разгорнутыя з палёў нямецкамоўных тэкстаў беларускага паэта Алеся Разанава. Аўтар правёў па Беларусі серыю прэзентацый сваёй апошняй кнігі «Der Mond denkt, die Sonne sinnt» («Месяц думае, сонца разважае»). Адна з іх прыпала на Брэст і заахвоціла мяне абагуліць ранейшыя імпрэсіі.

Чаму «Месяц думае…»?

Кніга «Der Mond denkt, die Sonne sinnt» выйшла па-нямецку ў мінскім выдавецтве «Логвінаў». Яна «зводзіць» у адно цэлае творы двух папярэдніх выданняў — «Wortdichte» і «Der Zweig zeigt dem Baum wohin er wachsen soll» («Галіна паказвае дрэву куды расці»).

Вельмі нямецкі (!) вершаслоў:

Woche

In einem Gespann // stehen sieben Ochsen: // ist alles gemacht, // bedacht // und besprochen? — // Die Woche.

Яго падрадкоўнік: «Тыдзень. // Сем валоў стаяць у адной вупражы. // Ці ўсё зроблена, // абдумана, // абмеркавана? — // тыдзень».

Для немца гэта музыкай у вушы, што праз адно слова можна раскрыць нацыянальны характар: грунтоўнасць, рэгламентарызм нават, працавітасць і абачлівасць. Беларускі тэкст рассыпаны, а вось нямецкі збірае ў цэлае і робіць вершам гульня з літарамі-гукамі, заключанымі ў тытульным слове вершаслова: Woche; Ochsen; besprochen.

Карыстаючыся тым самым інвентаром, што і ў беларускамоўных вершасловах, А. Разанаў спрабуе прэпарыраваць чужую для сябе мову (сам ён, у духу Слотэрдайка, кажа: «даць мове паказаць сябе»), — і адкрывае яе ейным носьбітам.

Нямецкамоўныя формы з прэзентаванай кнігі аўтар прынцыпова называе «вортдыхты», адчуваючы сэнсавыя страты пры пераносе. Бо ж нямецкае «Dichter», "Gedicht" зусім не накладваецца на беларускі шэраг «паэт», «верш». Маючы сэнс «ушчытняльнік», «ушчытненае», азначэнні нямецкай мовы бадай што больш дакладныя, бо загрунтаваныя на здольнасці мастацкага вобраза «кампрэсавана» перадаваць аб'ект праз параўнанне, робячы непатрэбнай стадыю апісальнага тлумачэння. Таму, дарэчы, у сучаснай нямецкай мове назоў «Dichter» выцесніў ранейшы тэрмін «Schriftsteller», «пісьменнік», і ўжываецца як для паэтаў, так і для празаікаў. Немцы, так сказаць, навялі фокус — рамесніку-шрайбікусы асобна, мастакі слова асобна.

Блізкія да «вортдыхт'аў» вершаказы з кнігі «Пчала пачала паломнічаць» (Логвінаў, 2009 г.). Аднак розніца бадай што ёсць. Нямецкая мова трымае аўтара ў больш строгіх рамках, і вортдыхт'ы аднамоўныя і не такія «разбэрсаныя» (маю на ўвазе найперш шматмоўе), як некаторыя вершаказы.

Калі перакладаць «Wortdicht» літаральна, дык найбліжэй будзе «словаверш».

Але ж яшчэ ў 1992 годзе былі «вершаказы». А я дык і наогул назваў бы «гукасловы» або «кшталтагукі»...

Разанаў — лінгвафіласофскі акын?

…Калі перачытваў «Zeichen…», раптам патрапіў на, магчыма, невыпадковы збег — на старонцы 174 ладнай кнігі… раскашуе зном пад парадкавым нумарам 147! Ці няма тут аўтарскага змыслу?

Наогул, іншым разам карысна быць цынікам. Дзеля поспеху даследавання, а то і справы. Вось нядаўна паведамілі, ды з падтэкстам, з нейкім намёкам: «Мне ўжо 37!!!» Маўляў, табе ж да тройкі два дабаўляць трэба, гэта ж гора нейкае. Ну дык, дзялюся: калі мне хто спачувае, — 57 гэта не 75. І Вы так дзейнічайце — так і кажыце, калі хто намякне, маўляў, застары.

Цудоўным чынам падтрыманы апынаюся акурат зномам 147:

«З гледзішча мастацтва няма «маладых творцаў», гэтаксама як «творцаў сярэдняга веку» або «старых». У яго іншыя карэляцыі, іншыя катэгорыі — эстэтычныя, не дэмаграфічныя».

Заўважу дзве рэчы. Першая факталагічная. Гэта напісаў, паводле класіфікацыі Платона, мужчына дастаткова малады.

Другая. А. Разанаў у сваіх росшуках на сёння яўна паэт малады, бо дае фору ў спрыце многім, хто паверне яго лічбы і тым самым адыме. З тым вяртаюся да гэтай гісторыі са старонкамі. Мяне яны цікавілі адно, каб паказаць чытачу, які верагодна ашалеў ад пра-разанаўскага энтузіязму сваёй настаўніцы белліту, кропку адліку…

Акыны, цюркскамоўныя самадзейныя спевакі, співаюць пра ўсё, на што трапляе вока. Дзякуючы сінкрэтнасці мастацтва іх творчасць можна ўраўнаваць з «наіўным жывапісам». З першага погляду, у сваіх вершасловах А. Разанаў такі вось лінгвафіласофскі акын. Але маркую, гэта падманлівае ўражанне. У мове рассыпана шмат правакацый, аднак паэт выбіральны, яго выбар і водгук не зусім ужо чаканыя, а гучанне вершаслова аб'ёмнае — і сапраўды адкрывае новыя глыбіні.

І ўсё ж ёсць, бадай што, у А. Разанава супадзенні з метадамі акынаў. Гэта адбываецца ў вершасловах, дзе аўтар «гукасловіць» у трох і больш мовах, апісваючы іх адной, беларускай метамовай:

Год

Год — бог (Gott): ён усё ўмяшчае…

Галоўнае: імпануе гэтая спроба «прадраць» дзірку ў матэрыі мовы праз адно-адзінае слова і зазірнуць, паклікаўшы за сабой чытача. Безумоўна, гэта выклік традыцыі, паводле якой мову раскрываць, нанізваючы на косць слова, нарошчваючы на касцяк вобразу, — ствараючы вакол іх «мяса» сусвету.

Усцешна, што далізмы (тэкст «Der eichene Zaun», «Дубовы плот»), басхізмы / завальнізмы («Der Waldweg», «Лясны шлях»), кафкіянства і эрнсттэадоргофманізм (адпаведна, «Госці» / «Gäste» і «Мяжа» / «Grenzrain»), разам з іншымі трыб'ютамі містыкі, плаўна перайшлі ў гэты — зноў смакую — неперакладальны жанр вершаслова.

Таму не буду аспрэчваць, адкладу да іншай нагоды, зном 216, які абгрунтоўвае магчымасць ствараць пераклады «больш дасканалыя за арыгінал». Пачакаю, калі спадар Разанаў вернецца ў галіну перакладальнага з нейкай даступнай мне для крытыкі працай, а што да вершасловаў у абедзьвюх мовах, то…

То я ўсё ж машынальна паспрабаваў намацаць шлях да перакладу аднаго з іх. Гэты фрагмент дэманструе, што так званыя «тэгі» ідэнтычныя:

Замак / Das Schloss

Замак — замок: ён займае ключавое месца ў акрузе і замыкае яе за сабой. / das Schloss ist ein Schloss: es nimmt in der Umgebung eine Schlüsselstelle ein und schließt die Umgebung hinter sich ab.

Аднак ён разамкнёны для злівы, пад якой мокне, для сонечных промняў, для моху, які абляможвае яго гзымсы, для ластавак, якія ў прахонах яго скляпенняў лепяць гнёзды. Aber es ist aufgemacht für Regengüsse, unter denen es nass wird, für Sonnenstrahlen, für Moos, das seine Gesimse umrandet, für Schwalben, die ihre Nester an die Brüche seiner Gewölbe antun.

Няхай спадар Разанаў мне выбачыць, але нямецкая мова тут больш прыдатная. Па-першае, больш парадаксальная гульня вакол слова das Schloss, якое абазначае і «замак», і «замок». Па-другое, слова «ключ» па-нямецку адной сям'і з «Schloss»: «Schlüssel». Аднак: ніводзін немец такога вершаслова не стварыў!

…У свой час паэт вельмі слушна напісаў: «Крытыка — гэта лоцман. І калі ён адно раздае кампліменты, дык карабель губляе арыентацыю…» (зном 195 са «Знакаў…»). Дастаткова спрэчная думка ў частцы лоцмана (амаль што павадыр сляпому). Але ў другой частцы — быць крытычнаму трэба — поўная згода. Адно крытыка сілкуе, ялей ухвалы засільвае...

Гульня адно з нават неперакладальнымі ўнікаліямі спрычыняе фасеткавасць. У выніку як мінімум два адмоўныя эфекты. Першы — сфакусіраванае ўражанне з папярэдняга абзаца: вершаслова цяжка інструменталізуюцца дзеля пазнання, якое мажліва творцу і чытачу праз інтуіцыю. Другі: метад значна герметызуе сам твор і вымыкае творцу на лязо нажа: трымай баланс!

Якраз гэтыя моманты і правакуюць на паралелі з акынамі. Стылю акынаў іманентная тыпалогія дробнасці. Згадваецца формула самога Разанава са «Знакаў…»: «прымітыўнасць гэта прастата, якая не прайшла стадыю складанасці». Пытанне, бадай што, у тым, ці ўсе вершасловы вытрымліваюць гэты фармат «складанай прастаты».

Мабыць, наробак А. Разанава — гэта філалагічная соль, хлеб для абраных. У любым разе, я пэўны зноў-такі ў двух рэчах: у выключна вершаслоўным свеце мне не будзе хапаць неўлiковай метафізічнай лірыкі навокал; і гэтыя развагі не забяруць у мяне радасці ад новага вершаслова.

Навуцы прыбыло

Беларускі эксперыментатар стварыў моўныя тэксты, якія стоадсоткава або амаль стоадсоткава аламорфныя, — не маюць аналагаў.

З тэорыі перакладу вядома пра некалькі сістэмных тоеснасцяў, якія твораць аламарфізм моў. Так, каля 50 адсоткаў прымавак і выслоўяў неперакладальныя, г.зн. яны ў гэтай сваёй частцы раўналежныя гульням слоў, якія пры перакладзе даводзіцца апісваць. Гэта значыць, пераклад стратны на тую мадальнасць, якая закладзена ў адмысловым строі выслоўя і губляецца пры апісальнасці.

Відаць, у выпадку вершасловаў пытанне палягае ў тым, раўналежныя яны гульнямоўнаму інвентару моў або моўным лакунам. Як вядома, абодва выпадкі пры перакладзе «лечацца» толькі зноскамі з прыкладным апісаннем.

Мяркую, вершасловы не лакуны — тыя маюць знак «мінус». Гэта хутчэй гульнямоўнасць, але больш высокага ўзроўню, — бадай што, колькасць тут перайшла ў якасць, вершасловы і пераказаць нельга. Застаецца толькі вучыць іншую мову і… даследаваць тэкст на адэкватнасць першакрыніцы…

Дык «як пальцы рук…»?

У зноме 86, які я ўспрыняў крытычна яшчэ ў «Zeichen…», сфармуляваны істотны для развагаў папярэдняга, «навуковага» абсягу пасыл, які выклікае маю нязгоду. Працытую зном па кнізе 2009 года «Сума немагчымасцяў»:

«Мовы мяжуюць не як плоскасці, а ўзаемапранікаючыся сваімі пазамі і выступамі, як растапыраныя пальцы рук. Яны дапаўняюцца і тлумачацца адна адной».

Здавалася б, мне б хутчэй пакарыстацца момантам і «сперці» на тое перакананне А. Разанава сваю выснову, што вершасловы — гэта абсалютныя моўныя несупадзенні парадку больш высокага за гульнямоўны ўнікаліі.

Не спяшаюся гэта рабіць і сыходжу з таго самага, што і аўтар, — з інтуіцыі. Ды сам аўтар сцвярджаў: «…Кожны дыялект мае свой непаўторны твар, свае непаўторныя рысы.» (зном 170, «Zeichen…»).

Меркаванне аб выкарыстанні нейкай мовы як дапаможнай для другой імплікуе магчымасць іерархізацыі моў. Мысліцца ўсё ж, што ўсе мовы самадастатковыя ў іх функцыі апісання дачыненняў носьбіта і свету. Па-другое, вобраз пераплеценасці пальцаў-моў стварае нейкую няясную схему глабальнага брацтва. Думаецца, шматмоўе чалавецтва — вынік прыроднага прынцыпу разнастайнасці, або нават і мутацыі, які забяспечвае развіццё. У прыродзе аднастайнае выраджаецца і памірае (прыкладам, праз інцэст). Манаполія шкодная і ў соцыуме, і нават у такой дакладнай вобласці, як эканоміка…

Пра вершасловы «тактычным» зномам

Крытык — як камертон, «рэзаніруе» або не. Калі не рэзаніруе, а мусіць — дык гэта ж тое самае, як падазроны пісьменніцкі прынцып «ні дня без радка». Прынцып, які пісьменніка рамяством аб-цяжарыць, і ён ім, незалежна ад гендэру, за-цяжарыць. Таму дазволю сабе такую адэкватную аб'екту разгляда форму, як зном. Паколькі ён мае крытычную прыроду (з'яўляецца рэхам, ценем, адбіткам), назаву яго «крызном».

Крызном1. Разанаўскія вершасловы/Wortdichte, як на вастры ляза, трымаюцца на адэкватнасці. Адэкватнасць — гэта опцыя, да якой, з падачы Алеся Разанава, вытанчаецца дыскурс.

Вытанчаецца да заўсёднага пытання інтэлектуала: «Гэта ў полі адэкватнага ці не?». Гэта высокая планка, і ўжо гэта добра.

«За» прапанову Анатоля Вярцінскага

На брэсцкай прэзентацыі кнігі «Сонца думае, месяц разважае» нехта расказаў, што ў Мінску вядомым паэтам і грамадскім дзеячам Анатолем Вярцінскім была агучана нестандартная прапанова. Як я разумею, агучана ў сілу інэрцыі нязвязанага калісь пэўнымі ўмовамі дынамічнага руху ў соцыуме. Дык вось, рухавы розум А. Вярцінскага выпрадукаваў наступную прапанову. Калі ўжо беларускі паэт Алесь Разанаў зрабіў такі вялікі ўнёсак у нямецкую мову, што раскрыў яе патаемныя скрыпты многім немцам, дык варта яе, гэтую мову, зрабіць трэцяй дзяржаўнай мовай у Беларусі.

А што? Былі ж час, калі такімі былі і яўрэйская, і польская мовы. Прынамсі, гэта было б адэкватна арыгінальнаму стылю працы Алеся Разанава…

Друкуецца ў рэдакцыйным скароце

ПУНКЦІРЫ

З ДАЛЕЧЫ Ў БЛІЗІНЮ

Алесь РАЗАНАЎ

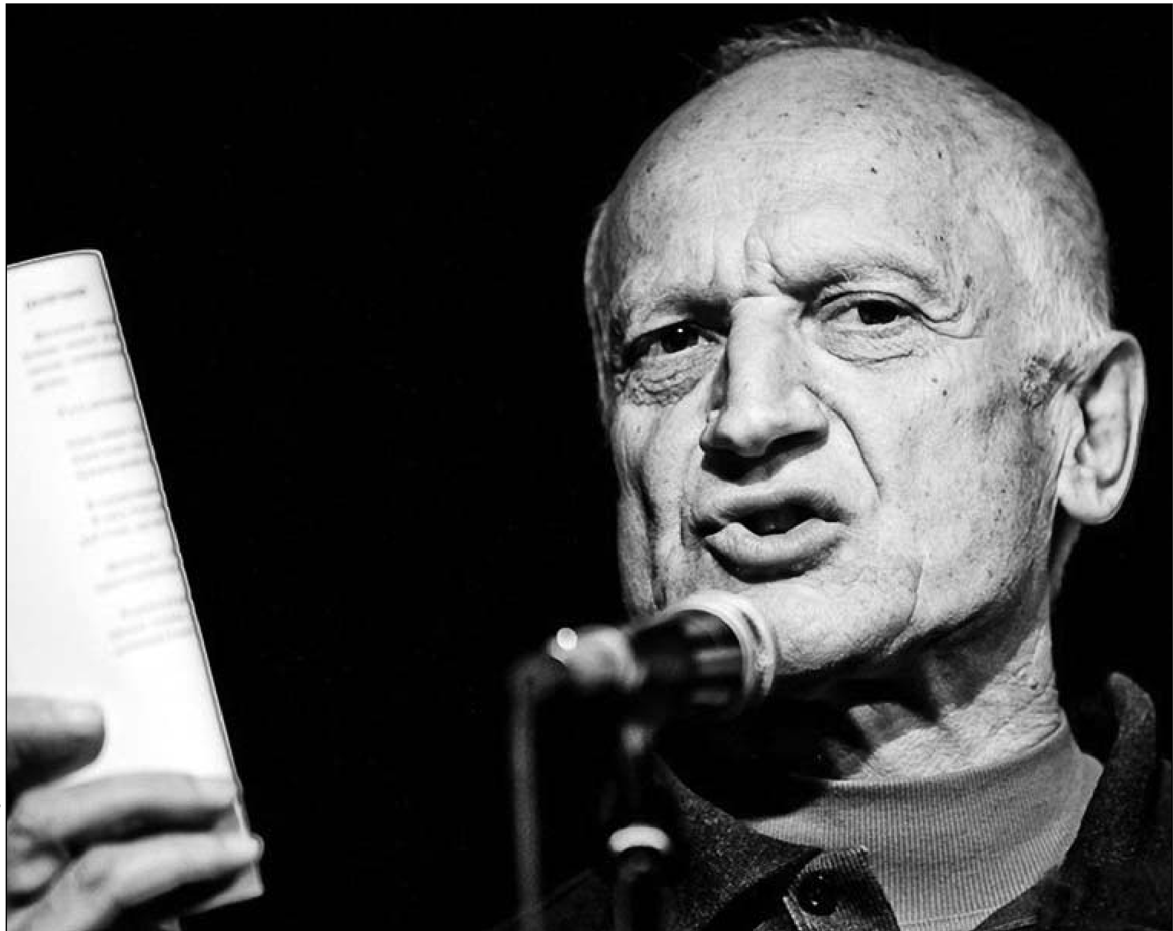
Фота www.budzma.org

*
Дождж адышоў:
важчэюць
на ўкропе і на каноплях
кроплі.

*
Займелі бяседу?!.
Абселі
след белыя матылькі.

*
Гром у двары!..
Вісяць
заспетыя просціны
і хусціны.

*
Ведае больш, чым усе?
Сабе
ўсміхаецца прыгажуня.

*
Знікаюць будынкі
і людзі:
будзіць
цягнік пургу.

*
З глузду вылузваюцца?!. —
У лужу
падаюць жалуды.

*
Хіліцца колас
у роздум:
лета
мяняе арыенцір.

*
Сто асалодаў!..
Соты
бароніць ад памыслоты
борць.

*
Глыбокая восень:
уводзіць лес
світанак у адвячорак.

*
Недзе струменіцца:
сквар
слухае прахалоду.

*
Змоўшчыкі!.. —
З кронаў
крычаць вароны:
лісты ляцяць.

*
Рэчка пад лёдам:
мост
чакае сустрэчы —
самотны.

*
Мядовы кірмаш:
з пчалою
чапаю плён.

*
Імгла над лагчынаю:
у вышыні
нябачныя крылы.

*
За тыдзень Вялікдзень —
хвошча
сяброўка вярбою сябра:
хоча яшчэ?!.

*
Клыпае грак —
з раллі
скарб выкалупвае:
пагарэлец.

*
Пад парасонамі:
дождж
просіцца ў суразмоўцы.

*
Туман аблачынай:
ліхтар
рэйкі праводзіць
дакуль магчыма.

*
Студзень на вуліцы:
людзі
спыняюцца з судзінамі
каля студні.

*
Дуб зелянее —
здатны
падлетак становіцца
на галаву.

*
У хмарах пісяг:
сягае
бліскаўка з далечы
ў блізіню.

*
Юная маці:
у немаўляці
вучыцца быць, кім ёсць.

*
Абмытая!..
Мыту
сплачвае ліпе
дождж.

*
Смага — увага:
нябёсы
усмоктваюцца
ў дрыгву.

*
Злавілася?!. —
Плотка
гуляе:
лодку
аблёг лядок.

*
Трэба інакш?
Варона
ў падворку варочае
скошаную траву.

*
Цэлая:
цэгла
ўратоўваецца з руін.

*
Ці ў той бок цячэш? —
Раку
аспрэчвае вецер.

*
Пудзілы — дзівы:
дзік
сам адлюбоўваецца
ад бульбы.

*
Абы-куды
вінавата
падае ліст:
вынятак.

*
Пакінуты — каля плота
употай ляжыць і воблік
хавае снег.

*
Так белы,
а так зялёны:
падбел
знаёміць з сабой нанова.

*
Цыбаты каморнік —
бацян
крокамі мерае
балаціну.

*
Вяселле:
у вэлюм
сняжынкі ўмалёўваюцца
вельмі.

*
Месяц зіхоча:
ноч
утоіцца хоча.

*
Мароз адыходзіць:
з ракой,
лебедзь, спаткаешся
калі-небудзь.

*
Цягнік набірае
разгон —
адлегласць
збягаецца ў песнаспеў.

*
Які ён?!.
Вядзе з кійком
свой век гаспадыня —
у вуліцы папытацца.

*
Пераніцоўваецца:
пругі
у раніцы ад пургі.

*
Ходнік — люстэрка:
у неба
уводзіць дождж.

*
Дыхае спёкай:
ад цмока
студня хавае цуд.

*
Мост залівае:
ў абодва
канцы кудысьці
адводзяцца берагі.

*
Пляц абязлюднелы:
раздае
скалелымі пальцамі ветру
музыку гарманіст.

*
Бачаць айчыну —
цвітуць
яблыня і аблачына.

*
Замкнёнае ў камені:
аб спатканне
крок спатыкаецца
незнарок.

*
Вуліца доўгая.
Дождж
выпытвае: «Хто ты?».

*
Крыніца бруіцца:
мароз
спыняецца з узнагародай.

*
Купаецца —
выкупляе
качка сябе ў ракі.

*
Што з ім
і са мной што?
Сонца
бачыцца ўпершыню.

*
У наледзі:
дзе
еду ў маршрутцы,
у шыбы
дапытваюся наледзь.

*
Рассыпанае —
наваколле
збірае ў бажніцу
звон.

*
Па шчыкалаткі:
увайшла
ў лужу галубка.

*
Волаты:
у грымоты
збіраюцца валуны.

*
Яшчэ не канец:
рунее
салома сама
ў капе.

*
Хто ў лішак?
Што ў брак?
Жабрак
вышуквае месца
каля сабора.

*
Выспелі:
дзічкі
зрываюцца ў ноч —
і знічкі.

*
Снег латкамі:
наўздагад
ручай высцілае
кладку.

*
Вуліцы змоўклыя:
дастаю
з цёмнага неба
словы.

*
Знайшоў і знайшоўся:
чмель
урошчваецца ў дзядоўнік.

*
Снежыцца —
разнасцежваецца
вуліца ў чысціню.

*
Зморана?!.
На ліхтар
сядае варона:
морак.

*
Неба глыбее:
аблокі
уцягваюць волакам
акіян.

ФРАГМЕНТЫ

УСЁ БУДЗЕ ЗАБЫТА

(СТАРОНКІ З НОВАЙ КНІГІ)

Алесь ЖУК

Ён жыў адзін у снягах. Здарылася так, што свой ад'езд у горад ён адкладваў і адкладваў да позняй восені, а восень, цёплая і пахмурая, доўжылася і доўжылася. І само сабой сталася, што неўпрыкмет перайшла ў зіму. Як аказалася, у зіму сталую, цвёрдую, са снегам і маразамі, не лютымі, а чыстымі роўнымі зімовымі маразамі ў лад з даволі шчодрым снегам, якога не намяло, а роўна насыпала на зямлю.

Фота У.Крука

Адным словам, Раман Жура не адляцеў у гарадскі вырай, застаўся ў сваім вясковым лецішчы, сярод поля, пры лесе і возеры. Гэтую даволі ладную вясковую хату ён купіў даўно, надбудаваў другі паверх сабе пад майстэрню, тады ж зрабіў усе патрэбныя гаспадарчыя прыбудовы і пабудовы — наблізіў сваё жыллё да гарадской камфортнасці. Праўда, газ да вёскі не быў падведзены і пра цяпло даводзілася клапаціцца самому, што Жура рабіў з задавальненнем — дроў і брыкету было назапашана.

Але майстэрня не стала для мастака Журы левітанаўскім прытулкам: усе лепшыя карціны былі намаляваны ім у гарадской майстэрні. А гэты ўтульны домік у прытачным месцы — пры возеры і пры лесе — найбольш абжывала жонка, спачатку з дзецьмі, а потым і з унукамі. А сам Жура наязджаў сюды найчасцей з кампаніямі парыбачыць, пашашлычыць. У той час жыццё было шумным, стракатым, шырокім і, здавалася, бясконцым, — сапраўдным жыццём.

Пакуль не... Пакуль не прыступы болю ў грудзях, якія пакрысе ўбавлялі святла ў вачах, прымусілі змірыцца з імі, убавіць і ўсяго ў жыцці.

А потым былі шэранькія сакавіцкія мокрыя дні, якія ён бачыў праз акно палаты, чорныя ад макрэчы галінкі дрэў з каламутнымі буйнымі кропелькамі на іх... Гэта ён запомніў за дзень да аперацыі, на якую ішоў, здавалася, смела і ўпэўнена. Але тады злавіў сябе на тым, што каб быў чалавекам веруючым, то памаліўся б Богу за тое, каб праз дзень яшчэ хоць раз убачыць і гэтакі ж шэранькі дзень, і чорныя галінкі, і кропелькі на іх...

Усё гэта здарылася, і праз нейкія тры тыдні ўжо ў загарадным доме- прафілакторыі ён сустракаў сонечную вясну, ад якой ажно працінала вочы, прывучаў сябе да ўсё даўжэйшых і даўжэйшых прагулак у лесе, падсачыў дзве бярозкі, і соку ім хапала на дваіх з суседам па палаце.

Пасля Жура ўсміхаўся, калі стараўся глянуць староннім вокам на самога сябе, ужо старога, амаль прайшоўшага праз жыццё чалавека, як гэты чалавек, нібы школьнік, калі выпісваўся з бальніцы, пытаўся ў доктара, — як сябе паводзіць далей. Доктар, малады яшчэ прафесар, які аперыраваў яго, зірнуў усмешліва:

— Жывіце, як і ўсе людзі, Раман Пятровіч, — і дадаў: — Калі адчуеце, што яму цяжка, — дайце адпачыць.

І прытуліў руку да свайго сэрца, даючы зразумець, каму трэба даць адпачыць.

Пра тое, як самае складанае ў жыцці раптам робіцца простым, рэальным, Раман Жура думаў, гуляючы па вясновым лесе, і адчуваў, што на ўсё пачынае глядзець неяк па-іншаму, што ён нібы пераступіў нябачную мяжу ў іншае вымярэнне і толькі прыглядаецца да жыцця і прывыкае жыць...

Да гэтага адчування Жура прывык, яно ўвайшло ў яго і ці не яно не давала, як раней, упэўнена ўзяцца за пэндзаль. Работа не вяла за сабою. Трэба было зразумець нешта новае, што можа зразумець толькі ён, і пасля гэтага брацца за фарбы. Але разуменне не прыходзіла, не давалася.

У часы адзіноты Жура браў аловак, накідаў на паперу эскізы, проста так, бязмэтна, і гэтая бязмэтнасць супакойвала яго, ён падпарадкаваўся ёй, а потым заўважыў, што міжвольна малюе ўспаміны. І ён вырашыў запісваць тое, што ўспаміналася і пра што думалася.

Ён пачаў пісаць усё часцей і часцей, на лістках рукапісу з'яўляліся накіды алоўкам як частачкі рукапісу. Новы адлік у жыцці вяртаў у мінулае, і ці не ён і пакінуў яго ў палях і пры лесе, адкуль усё і пачыналася. Жонка, дарослыя дзеці, якія ўжо жылі сваім жыццём і гадавалі сваіх дзяцей, — усё гэта заставалася ў сучасным яго жыцці, якое цяпер быццам і не датычыла Журы.

Пасляваенныя зімы роўна стаялі снежна і марозна. Часам здараліся зусім снежныя і завейныя. У такія зімы патрэсквалі ад марозу не толькі калы ў плоце, але нават і драўляныя сцены хат. Гэта было ў марозныя ночы, калі зоркі ў небе станавіліся высокія, калючыя і дрыготкія, а поўня зусім да белага вымярзала на марозе, і ад яе і ночы здаваліся белымі. У такія ночы панавала цішыня, якую толькі парушаў кароткі сабачы брэх. І сабакам не хацелася вылазіць з будак на мароз. Здаралася часам, што сабачы брэх ноччу ўсчынаўся з канца ў канец вёскі. Ён будзіў людзей, і яны ведалі, што да вёскі падыходзіў воўк. Вокны некаторых хат пачыналі свяціцца — запальваліся газавыя лямпы. Можна было пачуць, як грукнулі дзверы. Хто-ніхто з мужчын не ленаваўся адзецца — і ў кажушку выходзіў на двор, закурваў цыгарку з самасаду. І востры казытлівы пах расплываўся ў паветры. Тады яшчэ дружней пачыналі брахаць сабакі, і калі іхні брэх не пераходзіў у гвалт, мужчыны ведалі, што воўк яшчэ недзе далекавата ходзіць. Потым сабакі пачыналі пакрысе заціхаць. Патухалі вокны ў хатах, і зноў запаноўвала цішыня. На ўсё гэта халадна і высока глядзела поўня, пад ёй іскрыста ляжаў снег, над ім чарнеліся голлем яблыні і вішні ў садах.

У другой палавіне зімы прыходзілі мяцеліцы. Тады нізка апускалася захмаранае неба, пачыналі гуляць вятры, пад якімі гуло голле вулічных прысадаў. І як з прорвы валіў снег. І суткі, і другія, і трэція... У дзень і ў ноч свістала ветрам па вуглах хат, гуло ў комінах.

Вецер падхопліваў снег з поля і каціў яго да лагчын, ручаін, парослых лазовымі кустамі, зараўноўваў іх і ішоў далей да вёскі.

У такія завейныя ночы барані Божа чалавеку збіцца з дарогі і закружыць у палях. З тых кругоў не было выйсця у завейнай цемры. Адно спадзяванне на каня, які ведаў і адчуваў дарогу. Ім тады не трэба было кіраваць.

Раманава вёска стаяла на краі палёў, доўга выцягнутая ўздоўж рэчкі. І снег ішоў з палёў на вёску, праз яе да рачной поймы. Здавалася, што за вёскай завея і канчалася. Вецер скрозь сады на вуліцу, цераз яе на другі бок вёскі, гнаў снег у лугі, зарослыя купамі лазовых кустоў. Пад снегам зніклі платы, вуліца падымалася нараўне з імі, а потым перамёты падымаліся і вышэй, амаль пад самыя стрэхі хат. Калі завея аціхала, трэба было адкопвацца і самім, хто змог, ды ісці адкопваць суседзяў, потым пракопваць праход у гурбах у рост чалавека, каб можна было дайсці да калодзежа. Санная дарога па вуліцы закрывалася з-за перамётаў да вясны, да сядзіб можна было пад'ехаць толькі з загумення.

У той дзень мяцеліца пачалася толькі з вечара. Але чалавек не ведаў, што яму трэба будзе ў дарогу. А потым пакуль запрагаў каня, насцілаў у сані салому, укладваў у сані жонку, захутваў з галавою кажухом, мяцеліца пачынала разгульвацца. Пакідаць жонку нараджаць дома ён не хацеў, нягледзячы на тое, што да бальніцы было кіламетраў з дзесяць. Яго першую жонку з грудною дачкою расстралялі немцы, жончына дачка, ужо гадавалая, памерла ў партызанах ад тыфу. Першы жончын муж пайшоў на вайну і дадому не вярнуўся. Яны з жонкай хацелі і чакалі першае дзіця, таму мужчына не адважваўся рызыкаваць і вёз жонку ў бальніцу. Дарогу ён ведаў, ваўкоў не баяўся: у кішэні ляжаў трафейны нямецкі вальтэр.

Па вуліцы, яшчэ не замеценай, конь ахвотна бег трушком. Толькі на выездзе з вёскі ўжо пачынала наметаць гурбу, на павароце сані нахіліліся, амаль не дасталі лагошай да дарогі, але конь не прыпыніў бегу. Калі чалавек азірнуўся, жонкі ў санях не было. Мацюкнуў, завярнуў каня назад да гурбы, пагрузіў жонку, якая так і ляжала захутанай у кажух, на сані. Далей ужо ехаў стоячы уколінцы, каб адчуваць нагой жончын кажух. Наезджаную за зіму, а таму тупкую, крыху вышэйшую за снег дарогу яшчэ не пачынала заметаць, ды і вецер спрыяў, — быў ззаду, уздоўж дарогі. Конь сам бег трушком, не трэба было і падварушваць ляйчынай. Дарога ішла ад вёскі да вёскі, і чым далей, тым усё слабей былі відаць вясковыя агні: мяцеліца пакрысе пераходзіла ў завею.

Перад сном, ужо лежачы ў ложку, Жура чамусьці ўспомніў расказ бацькоў пра сваё нараджэнне, падумаў, як далёка засталіся тыя пасляваенныя зімы, успомніў і тую вясковую хату, дзе замест падлогі быў цвёрда выбіты гліняны ток і ў якой пад раніцу было халаднавата і не хацелася вылазіць з-пад цяжкае, зробленае на зіму, кудзельнае коўдры, з прыемнасцю адчуў цяпло яго сённяшняга жытла і супакоена заснуў.

...Купіны былі высокія, амаль у яго дзіцячы рост. На іх ужо адскочыла маладзенькая кароткая асака. На купінах сядзелі вялізныя, зялёныя жабы, разяўлялі свае шырокія раты, надзімалі на шчоках вялізныя белыя пухіры, пагрозліва скрыгаталі і гатовы былі вось-вось кінуцца на яго. Ён хацеў уцякаць назад, азірнуўся, але назад дарогі не было: там аднекуль паўсталі чорныя вялізныя страшылішчы. Варушылі доўгімі чорнымі клюшнямі, гатовыя схапіць яго. Здалося, што яны пацяху набліжаюцца да купінаў. Ён кінуўся бегчы наперад, уцякаючы і ад гэтых страшных жаб, і ад страшылішчаў, выбег да шырозная з чорнаю тарфяною вадою канавы. Чорная вада пагрозліва віравала. Кладка была вузкая і хісткая. І тады ён моцна заплакаў уголас...

Жура нейкі час ляжаў нерухома. За акном стаяла светлая месячная ноч.

Было спакойна і ціха, ніякага жабінага рыпення, ніякіх страшылішчаў. Ён усміхнуўся са свайго сну. Ды гэта быў і не зусім сон, а нейкі крыху фантастычны ўспамін. Рэчку, якая цякла ля вёскі, ён не памятаў, а вось экскаватары, якія чэрпалі мокры вадзяністы торф, запомніліся, як і тыя вялізныя чорныя карчы, якія пасля, вывернутыя магутнымі плугамі з торфу, сохлі па ўсёй пойме. Экскаватары выпрасталі русла рэчкі ў канаву, і з вёскі ўсе, хто мог, ішлі да ўскаламучанай рэчкі — забіраць рыбу. Яна, відаць, задыхалася ў каламуце, усплывала. Запомніўся вялізны, сівы, быццам аброслы мохам, шчупак, які не памяшчаўся ў ночвы.

Ад былое рэчкі-пятлянкі, якая трымала пойму болей чым па кіламетры ў два бакі, засталася толькі чорная глыбокая канава, у якой летам вады было крыху вышэй калена. Ды яшчэ старыцы, парослыя аерам, трыснягом, з лазовымі кустамі па берагах. Вада ў іх за лета праграваліся, і дзятва ўсе летнія дні прападала каля іх. Адна старыца называлася Конская. Пакуль цякла рэчка, у ёй купалі коней. Але пакрысе старыцы зараслі, мялелі, пакуль зусім не зраўняліся з зямлёю.

Першыя гады рэчка не хацела змірацца з новымі, нахай і высокімі берагамі. Калі прыгравала сонца і пачынаў раставаць снег, рэчка паўставала.

І з палёў, і з замеценых вёсак вадзе была адна дарога — да рэчкі. Лёд на ёй пачынаў падымацца на раўне з берагамі, вада ўспучвала яго, і лёд ламаўся. Вада набірала моц у прамой, як страла, канаве, пераварочвала, ставіла крыгі на дыбкі, і неўзабаве каля моста ўтвараўся ледзяны затор, вада разлівалася па ўсёй пойме. І пасля таго, як у гэты затор уда-

ралася чарговая крыга, драўляны мост цераз рэчку не вытрымліваў. З трэскам крыгі зрывалі насціл са сваяў. Пасля гэтага ўся ледзяная армада пачынала рухацца. Большыя крыгі выбівалі з плыні меншыя ўбакі, на пойму.

Выносіла на пойму і насціл моста. За зіму на ім набівалася ледзяная дарога, мост, змацаваны ільдом, не рассыпаўся, а дрэйфаваў па пойме, як паром з парэнчамі. Мужчыны вылоўлівалі яго на вяроўку, падцягвалі на мелкае месца і ставілі на прыкол, пакуль не скончыцца паводка. Вада спадала, пад сонцам раставаў дарожны набой на мосце, ён рассыпаўся на асобныя плахі, якія потым зноў клалі на палі, прымацоўвалі скобамі — да наступнае паводкі.

У падлеткаў на гэты час была даволі небяспечная забава — ездзіць на крыгах. Але вада хутка спадала, некаторыя крыгі заставаліся на берагах канала, паволі раставалі, чорныя і брудныя.

Потым чорнаю стала і зямля абапал рэчкі — яе перааралі, пачалі садзіць кок-сагыз, потым буракі. Сярод гэтае чарнаты толькі жывымі блакітнымі вачыма глядзелі ў неба ацалелыя рачныя старыцы. Выгнутыя сярпом, захінутыя аерам, кіяшнікам, сітнягом, з кусцікамі жаўтаватае мяккае лазы старыцы працягвалі жыць. У спякотныя летнія дні яны рабіліся прыстанішчам для дзяцей. Можна было купацца, ляжаць на траве, гуляць у карты ў дурня ці ў п'яніцу, потым ізноў купацца. І наогул выдумляць розныя забавы. Большыя хлапчукі ў забаву сабе прыдумалі вучыць плаваць малых. Нічога лепшага не дадумаліся, як браць малога, кідаць у ваду на глыбокім, і так да таго часу, пакуль той, малоцячы з крыкам рукамі і нагамі, не пачынаў плыць. Калі ж ішоў пад ваду, яго выкідалі на бераг аддыхацца.

Той спякотны сонечны дзень на ўсё жыццё ўрэзаўся Журу ў памяць. Ён і цяпер угледзеў у блакітным небе прадаўгаватую аблачынку, падобную на пяро гускі. Гэта было пасля таго, як яго ўкінулі ў ваду, а потым яна сышлася чорнаю коўдраю над ім. Аблачынка ў небе была першае, што ён угледзеў, ачнуўшыся на беразе. І зразумеў, што ён быў памёр, і заплакаў, горка і адчайна, потым устаў, пайшоў заплаканы ў канец старыцы, дзе на былой рачной водмелі было намыта пясчанае дно, але і там не палез адразу ў ваду. Доўга сядзеў на беразе. Упершыню ў жыцці ён спалохаўся смерці, і хацелася быць аднаму, не хацелася ў гурт. У гурт ён не пайшоў, а палез у ваду, зайшоў амаль па пояс, адчайна лёг на ваду, замалаціў рукамі і нагамі і адчуў, што наплыў, нейкіх паўтара-два метры, пакуль не дастаў каленцамі да пяску. І ўжо да канца дня, да самае знямогі, ён заходзіў у ваду і плыў да берага, падымаючы ўсё менш пырскаў і ўсё радзей і радзей глытаючы ваду...

І сон, і ўспаміны растрывожылі Журу. Да дня заставалася яшчэ болей, чым дзве гадзіны, але заснуць ужо не выходзіла. Раман устаў, адзеўся, памыў твар над ракавінай спачатку цёплаю, потым халоднаю вадою, уключыў электрачайнік і заварыў чай, зрабіў бутэрброд. Слухаў радыё, пакуль не пачуў прагноз надвор'я. Дзень абяцалі без ападкаў, з невялікім марозікам.

Жура накінуў на плечы дублёнку, усунуў ногі ў прасторныя бітыя валёнкі і выйшаў на ганак пакурыць.

Яшчэ панавала ноч, высока свяціліся зоркі, свяціла скіба белага месяца, і снег у гэтым святле пабліскваў іскрынкамі. І ўладарыла цішыня. Жыццё было недзе далёка, не тут; тут заставалася толькі тое, што, здавалася, было, ёсць і будзе вечна. Але ж вечнага нічога не бывае на зямлі, вечнае там, у недасяжным небе, якое чалавек не ведае і якое чамусьці вабіць яго; ужо тысячы гадоў чалавек углядаецца ў неба, шукае там адгадку — ці загадку? — свайго існавання, і яму здаецца, што зоркі ведаюць, нават штосьці хочуць сказаць, таму калі глядзіш на іх, хочацца глядзець яшчэ і яшчэ.

Жура зябка павёў плячыма, вярнуўся ў хату, зняў дублёнку, пакінуў яе на сябе наапашкі, сеў да стала, падсунуў да сябе папку, разгарнуў яе, і рука сама-сабой пачала штрых за штрыхам рабіць накіды прыгожай, пародзістай ваўчынай морды. Здалося, што гэта морда таго самага, упершыню ўбачанага воўка.

Кароткім снежаньскім днём бацька сабраўся з'ездзіць у лес па лапкі, каб абвязаць на зіму яблынькі ад зайцоў. Першы снег ужо лёг на зямлю, невялікі яшчэ, але ўжо трэба было ехаць у санях.

Раман, адзеты па-зімоваму, у чорную шубку, падпяразаную вузенькай папружкай, у зімовай шапцы з падвязанымі пад бараду вушамі глядзеў, як бацька насцілаў у сані салому, клаў вяроўку, сякеру. Апрануты ён быў у лёгкі вынашаны кажушок, вушы шапкі-вушанкі былі падвязаны ўгору, на нагах яшчэ не валёнкі, а боты.

Ці не тады Раман упершыню пабачыў зблізку і лес, бо да гэтага з вёскі нікуды не выбіраўся. А за вёскай пачыналася поле, якое і канчалася на даляглядзе, сыходзячыся з небам. З другога боку была знаёмая Раману рачная пойма, парослая толькі купкамі лазовых кустоў, за поймай таксама была вёска, за ёю, мабыць, таксама поле.

Лес для Рамана быў толькі ў кніжцы-маляванцы, там жа, у кніжцы, жылі ў лесе ваўкі, якія чамусьці хадзілі на задніх лапах. Але ж сапраўдныя ваўкі, якія начамі падыходзілі да вёскі, як пра іх расказвалі дарослыя, бегалі на чатырох нагах, як вялікія сабакі, толькі што не ўмелі брахаць.

Гэтакім жа і паўстаў сапраўдны лес, калі за вёскаю, пасля чарговай лагчыны, яны выехалі на пагорак. Ён стаяў яшчэ далекавата, пазначаны вострazубай лініяй. Яна пачыналася невысокімі зубчыкамі ад поля. Гэтыя зубчыкі пакрысе падымаліся ўгору, большалі, а надалей выраслі у высокую няроўную зубчатую сцяну, над якой час ад часу высіліся вышэйшыя пікі-вежы. Сцяна лесу стаяла цёмна, недаступна і нерухома.

Бацька падварушваў каня ляйчынаю, і ён, папырхваючы, бадзёра вёз сані па сыпкім, неглыбокім снезе. Парывалі вужы ў хамуце, на паваротах крыху заносіла сані, і калі бацька яшчэ больш прыспешваў каня, сані нават крыху і падскоквалі на невялічкіх гурбанках.

Алесь Жук — рэдактар «ЛіМа». Сяброўскі шарж Васіля Быкава. Публікуецца ўпершыню

З набліжэннем лес падымаўся ўсё вышэй і вышэй, праступаў святлейшаю зелянінаю, і цяпер ужо былі відаць святлейшыя і цямнейшыя мясціны, а потым пачалі вымалёўвацца і асобныя дрэвы. Спачатку вострыя вяршыні ялін, а на іх фоне кучаравыя, крыху святлейшыя хваіны. І чым болей пад'язджалі да лесу, тым далей адступалася яго суцэльная цёмная сцяна. Ужо пачыналі адрозніваца медныя ствалы хваін, бачыліся меншыя дрэвы, якія ад глухой лесавай сцяны быццам рухаліся насустрач, выпраўляючы перад сабою сваіх меншых брацікаў і сястрычак. Цяпер іх можна было распазнаць: каторая хваінка, каторая ялінка. Ялінак было больш. Сярод іх толькі некалькі купак кучаравых хваінак, а ялінкі — чым меншыя ўзростам, то ўсё святлейшыя сваёй зелянінаю, і раслі ўсё радзей і радзей.

Вечнага нічога не бывае на зямлі, вечнае там, у недасяжным небе, якое чалавек не ведае

У гэты малады ельнік па лесавой дарозе і заехаў бацька, прывязаў каня да большай ялінкі, кінуў яму абярэмак сена.

— Станцыя беразай, каму трэба — вылязай, — аб'явіў ён і падштурхнуў Рамана з саней.

Першае, што захацелася Раману, гэта пераканацца, што ён ужо большы за некаторыя дрэўцы. І па санным следзе ён прайшоў назад, да самага пачатку ельніку. Тут ялінкі былі і зусім маленькія, і наогул пад ельнікам амаль не было яшчэ снегу, кудлачылася шэрая, як кудзеля трава, у якой чысценька зеленеліся лісцікі нейкай расліны.

Неспадзеўкі амаль над самай галавой у Рамана пачулася моцнае стракатанне, здалося, на ўвесь лес. Раман ажно схамянуўся — надта ж нечаканае яно было ў лесавой цішыні, і тут жа ўгледзеў даўгахвостую сароку, якая пераляцела з адной ялінкі на другую.

— І ты тут, гаспадыня. Усіх абзвоньваеш, трашчотка, — дабрадушна адазваўся на сарочын стракат бацька, ідучы з сякеркай у руцэ да вышэйшых дрэўцаў. — Давай, Раман, за работу. А то не ўспеем агледзецца, як і цёмна стане, — скамандаваў бацька. — Бяры і цягай ссечаныя лапкі да саней. Усё хутчэй будзе.

Адносіць ссечаныя лапкі да саней Раман не паспяваў. Тады бацька браў бярэмя лапак, прыносіў, клаў на сані. Раман разагрэўся ад работы, развязаў вушы шапкі і не звяртаў больш увагі на сароку, якая круцілася вакол іх і не перастала стракатаць, толькі ўжо больш спакойна. Потым бацька ўклаў усе лапкі на сані прывязаў іх вяроўкаю, паверх ускінуў прыхопленую з дому старую дзяружку.

Конь, адчуўшы дарогу дадому, сам паспяшаў, не трэба было падганяць і пануквать. Раман, прытуліўшыся плячыма да бацькі, глядзеў назад, на лес, які паступова аддаляўся. Спачатку не стала відаць маленькіх ёлачак, потым большых, лес паступова пачаў зліваца ў адну дзіўна зубчатую цёмную сцяну.

Кароткі зімовы дзень канчаўся, і неспадзявана ўжо блізка над зямлёю выглянула чырванаватае надвячоркавае сонца. І пад яго промнямі ажыў белы снег, і скрозь яго сталі відаць абмеценыя ветрам ад снегу шэрыя груды раллі на полі. Ад сонечнага святла і лес зазеляненеў сваёй цёмнаю зелянінаю. І Раман, здавалася, адчуў, як запахла мёрзлаю зямлёю, маладым снегам і асабліва лесам. Лесам непаўторна пахлі яловыя галіны, халодны пах ігліцы змешваўся з пахам смалы, дзіўным, непаўторным пахам, які Раман чуў упершыню. Як пахне ёлка, ён памятаў, бо яе прыносілі ў хату і ставілі на Новы год, а вось смаловы пах перамагаў і пах халоднае ігліцы.

— Глядзі, воўк! — ні то здзівіўся, ні то разгубіўся бацька і паказаў рукою ў поле.

Раман угледзеў воўка адразу. Ён стаяў крыху на пагорку, упаўабарота да іх. Шэрая, цёмная шэрсць, якая святлелася ніжэй бакоў, здавалася, адлівала ў сонечных промнях. Шырокая морда на тоўстай шыі, цяжкі прамы хвост і вострыя вушы — нішто не варухнулася. Бацька было падхапіўся на ногі, махнуў сякеркаю і крыкнуў прывычнае:

— Дзяржы воўка! — потым, схамянуўшыся, упаў на сані, шляганўў каня ляйчынаю.

Раману ўгледзелася, што ў адказ на крык воўк толькі злёгку павёў галавою і ашчэрыў вялікія жоўтыя клыкі, якраз такія, якія былі намаляваны ў кніжцы — і болей не зрабіў ніводнага руху. Ён так і застаўся стаяць на пагорку, пакуль не знік з відавоку, бо бацька паганяў каня ўжо бегам. Потым Раман усім, расказваючы, як яны з бацькам сустрэліся былі з воўкам, гаварыў пра вялікія жаўтаватыя клыкі і не разумеў, чаму дарослыя некалькі разоў перапытваліся пра гэтыя клыкі і ўсміхаліся.

Ужо падросшы Раман зразумеў, што бачыць тыя клыкі ён не мог, — вялікі, шэры, сапраўдны мацёры воўк быў не так і блізка да іх, бо ваўкі наогул не надта любяць сустракацца з чалавекам, хіба што калі бываюць згаяю.

Пазней, ужо падлеткам, ён бачыў яшчэ раз воўка. Яго былі выгналі з зараснікаў канопляў, якіх тады калгас многа сеяў на асушаных тарфяніках. Каноплі былі густыя, вялікія, схованкі хапала не на аднаго воўка. Той воўк уцякаў паўз каноплі да зараснікаў лазняку і быў нейкі цёмна-карычневы, злямчаны ўвесь, нібы выкачаны ў ваўчках, велічынёю з сярэдняга сабаку, і каб не цяжкі, прамы, як палена, хвост ды не тыя ж самыя крыкі людзей «дзя-ржы воўка!», можна было б падумаць, што гэта проста напалоханы сабака.

Такіх ваўкоў, як Раман бачыў упершыню, у вёсцы называлі конскімі, а меншых і рудых — аўчарнікамі. А на самай справе адны былі старыя, мацёрыя ваўкі, а другія, меншыя, маладыя, нават мінулагоднія — пераяркі. Аднак, што могуць нарабіць і яны, Раман памятаў.

Позняй восенню раніцай вёску абляцела навіна: ваўкі ўлезлі ў аўчарню і парэзалі авечак. Вядома ж, да аўчарні прыйшоў хто толькі мог. Раману таксама ўдалося зазірнуць у будыніну: авечкі тоўпіліся ў адным канцы і нават пры людзях яшчэ працягвалі бляяць. А па аўчарні валяліся акрываўленыя авечкі. Мужчыны па адной выцягвалі іх з будыніны. Аўчарня была новая, толькі пабудаваная. Ля сцяны жаўцеўся пясочак — там, дзе ваўкі выграблі падкоп. Ваўкі забралі і знеслі з сабою толькі дзвюх авечак, а нарэзалі каля дзясятка. Дарослыя гаварылі, што так робіць і тхор у куратніку: перадушвае ўсіх курэй, а зносіць толькі адну.

Пазней, ужо будучы і паляўнічым, Раману не даводзілася сустракацца з воўкам ці хаця б бачыць яго здалёк. Таму і застаўся ён у памяці вялікім, шэрым, а не тым куртатым і злямчаным, які ўцякаў прэч пад людскія крыкі, цяжка несучы свой хвост.

Ужо развіднела ў вокнах, і Рамана вярнуў з успамінаў у рэальнасць дзелавы ракаток трактарнага матора. Раман устаў з крэсла, падышоў да акна: па вуліцы весела бег чырвоненькі «Беларус» з касым грэйдэрным нажом наперадзе, лёгка збіваючы снег на абочыну, — чысціў ад снегу вуліцу...

ПАРЦЭЛЫ

ДЗЕНЬ НАРАДЖЭННЯ

Алесь МАКРАЦОЎ

***

Востраў
быцця
ў акіяне
нябыту...

***

Нязгаснае
праўдзівае
Сонца...
Таемны Бог...

***

Заходні абрад,
усходні...
Класічнае
хрысціянства?

***

Заслона
з матэрыі
між чалавекам
і Богам...

***

Ружа
любові
на сцяблінцы
веры...

***

Пост —
устрыманне...
Закрэсліваю
пачуцці.

***

Няма
на Зямлі
дзе
спыніцца...

***

Для народа
век
што год
для чалавека...

***

Геній...
Работнік,
паклiканы
Богам...

***

Высокі
крыж
несці
аддананму...

***

Быкаў...
Спісаўся
стрыжань
жыцця...

***

Белая лебедзь...
Склаўшы крылы,
адчайна ўпала...
Нябёсы Янішчыц...

***

Зоркі,
чуллівы
радар...
Сэрца...

***

Небеларуская
на Беларусі дзяржава...
Аскалёпак
Савецкага Саюза.

***

Расійская
мова Беларусі...
Падробка
ці рэпрадукцыя?

***

Самадзержац —
пад сябе
краіну падганяе...

***

Пячаткі
цывілізацыі...
Люкі
каналізацыі.

***

Плот...
Злосны
клыкасты
дрот...

***

Мастакі...
Пад каўпаком
палітычных
спевакоў.

***

Колер
здаровай крыві —
чырвоны.

Барвы
беларускай культуры —
нацыянальныя.

Зламысная
лейкемія —
інтэрнацыянальная.

***

Асколак
імперыі Зла
не выдалены
з Еўропы...

***

Нацыянальная ідэя
беларускага народа:
вярнуцца да самога сябе,
зрабіцца
самім сабой...

***

Угнараваныя
графаманы...
Літаратурная
наменклатура...

***

Жанчына
хоча...
Гасподзь
не жадае.

***

Скваркі
ў поліўцы...
Вершы
ў зборніку.

***

Ролю
мастака
рамеснік
іграе...

***

Незалежнае выданне:
весткі
з франтоў
грамадзянскай вайны...

***

Калючы
лагерны дрот...
Цярновы вянок
апазіцыі...

***

Гняздо
ругана...
на вяршыне
ўлады...

***

Пырнік
на градах —
нахабныя
графаманы.

***

Кантралёрка
гастранома:
«Не вынесла
душа паэта...»

***

У пячоры
маёй душы
Хрыстос
нарадзіўся...

***

Зламаўся
зуб...
За жыццё
чапляўся.

***

Галавешка
жыцця...
Дыміць
успамінамі...

***

Сохне
язмін...
Мамы
Не стала.

***

Дзень
нараджэння:
асабісты
Новы год...

***

Сэрцаў
цвіценне...
Пасха
Хрыстова...

***

Пуп
зямлі...
Малая
Радзіма.

БАЙКІ

ПУНКТ ПОГЛЯДУ

Іван МЕЛЬНІЧУК

Прыстасаванка

У марскіх глыбінях камбала жыла,
З дна розныя гнілушкі спажывала,
Да сонца, зелені ўсплыць
не спрабавала,
Хаця, па праўдзе кажучы, магла.

І між людзьмі трапляюцца асобы,
Якім ціск пастаянны даспадобы.

Прыблуда

Абжора-жук, прыблуда з Каларада,
Бесперашкодна шыкаваў на градах.
Але хаця бацвінне струшчыў з воз,
Болей пазногця так і не узрос.

Не з Каларада прымаўка пайшла:
З'еш хоць вала, а ўсё адна хвала.

***

Аднойчы ля вясковага паркана
Камар крыві адведаў наркамана.
Набраўшыся ў хмяльным экстазе пылу,
Рашыў кусака паваліць кабылу,
Ды ўзвіўся хвост цяжкі, і ў момант вока
Бы кропля — плямка засталася
з крывасмока.

Мараль напрошваецца не для камароў:
Не псуйце ні сабе, ні іншым кроў.

Свой пункт погляду

Графін паглядваў з зайздрасцю на вазу:
Піць не дала нікому і ні разу.
А ўсе глядзяць — аж млеюць — на яе.
А што за оды кожны ёй пяе...

Не мог графін уцяміць аднаго:
Раз захапляюцца, то, значыць, ёсць чаго.

«Добры» намер

Адзін дзівак,
Каб цёпленька было зімой бычку,
Нейк запаліў касцёр у хлеўчуку.
Задумка добрая была ў дзівака,
Але не стала ні хлява і ні бычка.

Бывае — і нярэдка — што дабро
Вылазіць неспадзеўна — у рабро.

Непасільная задача

Каб кот Мурлыка, робячы абходы,
Мышынай зграі не наносіў шкоды,
Параіўшыся, шэрыя рашылі
Званок кацяры пачапіць на шыю.
Знайшлі званок, і кот драмаў на лаўцы…
Не адшукалі толькі выканаўцы.

Задумкі добрыя з'яўляюцца — у многіх,
Ды не заўсёды ёсць каму
«пристроіць ногі».

Каб грымнула

Калісь дзівак пхаў на гару валун.
— Навошта? — у яго пыталі.
— Спіхну з абрыва — грымне, як пярун,
Убачыце, якія будуць хвалі...

Ёсць і цяпер такія ў свеце зухі,
Што любяць «грымнуць» дзеля паказухі.

ПАГІНАЦЫЯ

Міхась Явар: ПАМІЖ БАЦЬКАЎШЧЫНАЙ І КАХАННЕМ

Гэтая рубрыка будзе знаёміць з творчым і жыццёвым шляхам забытых ці малавядомых беларускіх творцаў. Яе першы герой — Міхась ЯВАР, паэт і грамадскі дзеяч Заходняй Беларусі 20–30-х гадоў мінулага стагоддзя. Вярнуць з небыцця гэтае імя змог заслужаны дзеяч культуры Беларусі, заснавальнік Гудзевіцкага дзяржаўнага літаратурна-этнаграфічнага музея і яго першы дырэктар Алесь Белакоз. Быў адшуканы дом, дзе жыў паэт, адноўлена яго магіла...

Родная вёска Міхася Карася (Явара) — Мінявічы Мастоўскага раёна — размешчана на высокім беразе Нёмана. Мясціна цудоўнай прыгажосці. Хаты адшнураваліся ў адзін шэраг, а паміж імі і высокім абрывам да ракі — вузенькая вясковая вуліца.

Нарадзіўся Міхась у 1903 годзе. Тут прайшло дзяцінства, а з 1915-га пачалося прымусовае бежанства.

Пачуццё выключнасці родных Мінявічаў не пакідала Міхася Явара ўсё жыццё. Вярнуліся з чужаніцы, а хату, каб не пакідаць немцам, спалілі казакі. У дарозе абрабавалі бальшавікі, а пасля — польскія памежнікі. Рук не было за што зачапіць. Зямлі мала, а сям'я вялікая: маці, малодшы брат Васіль і сёстры Люба ды Вольга.

Міхась пачаў рыбачыць на Нёмане. Хлопец быў змысны, спрытны ды працавіты. Ведаў рыбныя мясціны, вывучыў сакрэты жыравання рыбаў, іх паводзіны ў розныя поры, у рознае надвор'е. Рыбы ён лавіў шмат і прадаваў яе гандлярам ды службоўцам у мястэчку Лунна.

Быў вельмі акуратны, заўсёды сціпла, але акуратна апрануты; меў невялікую адукацыю (тры класы), але многія лічылі яго інтэлігентам. Ён і быў ім: вёў вялікую асветніцка-патрыятычную дзейнасць, пісаў вершы, якія друкаваліся ў часопісе «Шлях моладзі», у беларускіх газетах, арганізоўваў вечары, пастаноўкі п'ес, з песнямі ды танцамі, сам цудоўна спяваў.

Ягоны аднагодак Хведар Макарчук распавядаў мне ў 1967 годзе:

— Аднойчы я на беразе Нёмана лавіў вудай рыбу, а тут выязджае на чоўні Міхась і, як салавей, захапіўся песняй, што і мяне спачатку не заўважыў, а як убачыў, што я яго чую, то збянтэжыўся і вінавата запытаў: «Як, Хведар, ці атрымліваецца ў мяне штоколечы?»

— Што ты, Міхась, ты ж выдатна спяваеш!

А тут па беразе ішлі дзве багатыя дачніцы. Адна з іх прапанавала:

— Заспявай яшчэ — дам залатоўку.

— Дам дзве, каб не спяваць для вас. Нашыя песні не прадаюцца.

Міхась за рыбу купіў радыёпрыёмнік. У яго збіралася моладзь і з задавальненнем слухала родную мову з Менску.

Асаблівую актыўнасць Міхась выявіў у грамадоўскія дваццатыя гады, быў актыўным дзеячам Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады. Ён выдатны прапагандыст, паэт, спявак, карыстаўся вялізным аўтарытэтам у навакольных вёсках.

…Міхася вельмі пакахала настаўніца-полька з вёскі Каўшы. Ён спачуваў ёй, сябраваў з ёю, але кахаў Анісю Мікуліч. Яна была стрыечная сястра маёй мамы і часта прыходзіла да нас. Ад яе яшчэ ў дзяцінстве пачуў пра талент Міхася Явара, пра ягоную дабрыню.

Бацькі Анісі не дазволілі выходзіць замуж за Міхася, бо ў хлопца былі сухоты, якія тады не вылечваліся. Бацька не хацеў, каб дачка засталася ўдавою. Невылечная хвароба, нацыянальная трагедыя беларускага народа давялі маладога патрыёта да самагубства…

Міхась спадзяваўся, што Савецкая Беларусь дапаможа ўз'яднанню ўсяе Беларусі, адраджэнню нашай калісьці агульнай дзяржавы. Тэрор, развязаны камуністамі супраць беларусаў, вельмі балюча ўспрымаўся паэтам…

24 чэрвеня 1933 года быў прыгожы сонечны дзень. Анiся перамыла ў Нёмане зелле для жывёлы і з кошыкам падымалася па сцяжынцы на круты і высокі бераг. Насустрач спускаўся Міхась. Ён дастаў пісталет, узяў дзяўчыну за руку і запытаўся:

— Ці ты хочаш жыць?

— Я баюся смерці, — адказала дзяўчына.

— То жыві сабе, жыві, — ціха і пяшчотна прамовіў Міхась.

Ён падышоў да грушы, што расла на беразе, скінуў каптан, акуратна паклаў яго воддаль і… выстраліў сабе ў грудзі. Ягоная сястра здагадвалася, што брат можа застрэліцца. Яна падкралася да яго і, калі ён страляў, штурханула яго ў локаць. Гэта спрычынілася да таго, што куля не трапіла ў сэрца. Міхася завезлі ў Гарадзенскі шпіталь. Памёр паэт 27 чэрвеня.

Яго хавалі пры вялікім напłыве народу, у самым пачэсным месцы. Было многа прамоў. Аднак прайшоў час — і нават школа забылася пра яго.

Творчая спадчына Міхася Явара амаль уся загінула. Засталося толькі тое, што друкавалася ў заходне-беларускіх часопісах і газетах…

За асабістыя грошы ўдалося заказаць у скульптара Станіслава Быка два бюсты Міхася Явара (адзін ахвяраваны Луненскаму музею ў 1958 годзе, другі ўстаноўлены ў Гудзевіцкім). Тое выклікала шаленства ў партыйнага кіраўніцтва раёна. Была наладжана татальная праверка Гудзевіцкай СШ. У праверцы прымалі ўдзел інспектары і асабіста загадчык РАНА, райкама партыі, райкама камсамола, дырэктары школ. У выніку мне замест суровай вымовы запісалі: «Указать на самовольные действия». Дырэктару школы — строгую вымову, бо дазволіў у школьным памяшканні ўстанавіць «бюст какого-то Явара». Бюст загадана было «из школьного помещения убрать»…

Толькі пры дапамозе беларускіх пісьменнікаў змог захаваць яго ў музеі. Нават на свой страх і рызыку ўдалося паціхеньку паставіць помнік з таўшчэзнага дубу, на якім пад фатаграфіяй і надпісам прымацавана пліта з нержавелай сталі, на якой выбіты словы з паэмы Міхася Явара «За сэрцам»:

Спі, мучанік,
Бо твае грудзі знайшлі спакой
сабе.
Няхай жа лёгкім пухам будзе
Зямелька родная табе,
Якую шчыра ты любіў,
Дзе шмат страдаў,
Ды мала жыў.

…У 1991 годзе пашчасціла выступаць на сесіі Луненскага мястэчковага савета. Я расказаў дэпутатам пра жыццё Міхася Явара, прачытаў ягоныя вершы… Пасля гэтага дэпутаты адзінагалосна выказаліся за тое, каб назваць вуліцу Энгельса вуліцай Явара.

Старшыня Луненскага сельсавета Валянціна Карповіч зацікавілася лёсам паэта, паставіла на яго магіле каменны помнік, а настаўнік Машталерскай школы Уладзімір Брыцько са сваімі вучнямі пасадзіў ад вуліцы Міхася Явара да Радзівонаўскага леса абапал дарогі срэбралістыя явары.

Вялікае значэнне творчасці Міхася Явара ўжо ў тым, што ягоныя творы ў змрочныя для Беларусі трыццатыя гады вучылі любіць Бацькаўшчыну…

Алесь БЕЛАКОЗ

МІХАСЬ ЯВАР

Зіма

Ўсё зіма, ды зіма… толькі сцюжа…
мароз!
Белы снег пад нагамі скрыпіць.
Вецер той, што не знае ні гора ні слёз,
Злосна свішча, рагоча, гудзіць…
Па-над шэрымі стрэхамі песні пяе.
Прэцца ў шчыт, круціць снег куралём,
Часам стукне ў вакно, крутане,
дзьмухане,
Зробіць ў коміне цэлы «садом».
І наводзіць тугу ён па згубленых днях,
Па мінулай шчаслівай вясне!
І бадзяк не адзін чуе боль у грудзях
І пытае сябе: «Жыць ці не?»
Ў хатках шэрых, панурых у гэтакі час,
У якіх сум спрадвеку гасціць,
Пачуць можна так часта, так часта
не раз:
«О, ці трэба, ці варта так жыць?».
«Мамка, холадна мне!». «Татка,
хлеба ці ёсць?».
Вецер дзікі рагоча, гудзіць…
О, мой брат! О гаротны, бяздольны
мой брат,
Хоць зімовы нам віхар гудзіць,
Ну чурайся, бяздольны, тых
шэранькіх хат!
Не сумуй і не плач — будзем жыць!

Яна прыйдзе да нас з ясным святлом
У вянку з красак нашых палёў,
Яна прыйдзе да нас з харaством ды цяплом
І сагрэе нядолі сыноў.
Яна хутка ўжо йдзе, яна шчасце нясе!
Хутка скровы зімовы парве,
Бо ж нявечна, мой брат, бо ж нядоўга
ўжо, не,
На зямлі панаваць злой зіме!

Верасень 1932 г.

Гукі далёкія

Гукі далёкія, гукі чароўныя,
Ціха-салодкія, мілыя, родныя
Песняў тых, з цудных, дзіцячых гадоў!
Вас ў адзіноце я чую ізноў.
Цуднай мелодыяй сэрца мне грае,
Часам і гора і сум праганяе,
Гімнам святым вы пяеце ізноў
З цуднай краіны дзіцячых гадоў!
Віхры халодныя, віхры жыццёвыя,
Знішчыць няздольны вас гукі родныя,
А песні чужынцаў на роднай зямлі
Вас замяніць мне ніяк не змаглі.
Гукі далёкія, мілыя, родныя,
Грайце ж, магутныя, грайце ж,
чароўныя
Дзіўнай мелодыяй ў сэрцы маім,
Покуль йшчэ струны трымаюцца ў ім.

Ліпень-жнівень 1933 г.

Вечар

Вечар. Ціха кругом;
Ўжо над родным сялом
Гоман сціх, цішыня і спакой,
Вецярочак прыціх,
І ў садочках пустых
Не шапочуць лісткі між сабой.
Нёман ціха маўчыць —
Усё бяжыць ды бяжыць

З краю роднага ў край дзесь другі.
Ў развітанні з ім,
Краем родным сваім,
Ён цалуе свае берагі.
Цёмны лес за ракой
Не парушыць спакой,
Думкі думае ціха свае…

Не згадаць іх ніколі, о не!
А з гары ўсё блішчыць,
І гарыць, зіхаціць
Ясны зоркі — святыя агні,
І чагосьці дрыжаць,
І міргаюць, глядзяць, —
О таемныя зоркі мае!
— Брат даволі ўжо спаць! —
Дзесьці ў лесе чуваць;
Хтосьці сумна, маркотна пяе —
Гукі сумна дрыжаць,
Гукі плачуць, ляцяць
Па маркотнай маёй старане…
— Глянь, кругом барацьба, —
Зноў чуваць, а сям'я
Цёмных хвояў уторыць яму.
Гукі сумна дрыжаць,
Скаргай, помстай ляцяць
Дзесь далёка ў прастор, вышыню.
А за імі стралой
Па-над лесам тых хвой,
Душа рвецца ў нязведаны край,
Лётам птушкі туды
Дзе ні слёз, ні нуды,
Дзе пануе вясна, вечны май!
Да таемных тых зор!
Дзе няма той нуды,
Крыўды, гора-бяды,
Што пануюць на нашай зямлі.

Верш, напісаны ў апошні дзень жыцця

О мой Нёман мілы,
О мой Нёман родны,
Толькі ты застаўся верным
У маім жыцці, у маім каханні,
У маім штодзённым цяжкім страданні.

Ты не пакрыўдзіў мяне,
Ты мне ніколі не здрадзіў,
Як здрадзілі людзі.
І цяпер вось глядзіш ты
Сваім поглядам нямым, чароўным,
Як быццам знаеш,
Што я ўжо ўсіх і ўсё пакінуў,
Што без пары іду ў магілу.
А ты, мой дружа,
Плыві так доўга,
Плыві так вечна.
Плюй гадам у вочы,
Бо між імі ёсць многа здрайцаў,
Здрайцаў праклятых.
Яны, каб маглі,
То з неба зоры паздымалі б,
А твае крышталёвыя воды
У зямлю пусцілі б.

Укладальнік рубрыкі Язэп ПАЛУБЯТКА

ЗАПІСЫ

МІМАЛЁТНЫЯ СУСТРЭЧЫ З ЭТНА-

Павел ЛЯХНОВІЧ

Бывае так: ідзеш па вуліцы, думкамі недзе ў астрале, а тут кідаецца чалавек. «Здароў! А я бачу — ты! Зусім не зьмяніўся! Гэта ж колькі гадоў не бачыліся! Ну ты як? Жаніўся нарэшце?». А ты ўжо дваццаць гадоў жанаты... І чалавек, здаецца зусім незнаёмы. І чамусьці няёмка сказаць, што незнаёмы. Замест гэтага робіш радасны твар і адказваеш: «Здароў!... Ну ўжо ж так і не змяніўся!... Ой, сапраўды! Колькі гадоў!... Перпендыкулярна... Жа-аніўся...». А чалавек кажа, настаражыўшыся: «Перпендыкулярна? Чаму не паралельна?» — І ты тлумачыш, што ў матэматыцы перпендыкуляр да якой-небудзь паверхні называецца «нармальлю», значыць «перпендыкулярна» і «нармальна» — адно і тое ж. «Пачакайце, пачакайце!» — Кажа чалавек, пераходзячы на «Вы». — «Вы ж Борка... Гэты... Халера... Прозвішча забыўся...Ты глянь... За адной партай сядзелі, а вось — забыўся...». А ты зусім не Борка, а Тадзік, ці Міколка. І — палёгка... Не трэба напружвацца, узгадваць... «Вы памыліліся»...

Я пра тое, што няёмка мне адразу спытаць: «А, пардон, Вы хто?». Ці там: «З кім маю гонар?». І мне гэта здаецца вельмі беларускім... Можа памыляюся, нават хутчэй за ўсё памыляюся, але вось такое, што няёмка спытаць: «Ты хто?» — у маім уяўленні і ёсць галоўная беларуская якасць. Ці галоўная рыса... Ну, хай не галоўная, проста — рыса.

...У Растове я ўпершыню ў жыцці адчуў сябе беларусам. Дагэтуль я толькі ведаў, што я — беларус, а не адчуваў. А тут адчуў. І мне гэтае адчуванне спадабалася.

У Растове, пра які я адзіна ведаў, што гэта сталіца злачынцаў, «Растоў-тата», трэба было перасядаць на другі цягнік. Гэты, з Мінску, ішоў да Растова, а далей трэба было перасесці... Там я пазнаёміўся з трыма хлопцамі. Яны самі падышлі, і я падумаў ужо, што банда... А яны прапанавалі трымацца разам. Пачулі, як я каля касы пытаўся пра цягнік на Баку. Аказалася, што яны таксама ў Баку і таксама ў ваенную вучэльню. Толькі не ў марскую, а агульнавайсковую. Мы пазнаёміліся, і я адразу забыўся, як каго клічуць. А перапытваць саромеўся. Так ехалі двое сутак — я здолеў ні разу не назваць нікога па-імені...

Яны выклікалі ў мяне спачатку недавер, усё ж «Растоў-тата», а потым поўны давер. Да цягніка ў нас было тры гадзіны, і хлопцы прапанавалі «экскурсію» па горадзе. І калі я хаваў валізу ў ячэйку камеры захоўвання, то ўсе дэманстратыўна адвярнуліся. Каб не бачыць, які код я набіраю. Я набраў свой год нараджэння. Хто ж можа адгадаць мой год нараджэння?... Пасля гэтага я стаў ім цалкам давяраць...

Хлопцы спачатку звярнулі ўвагу на мой акцэнт (...а я лічыў, што за год працы ў Мінску расійскай валодаю бездакорна...). «Ты разговариваешь как министр Громыко... Он разве белорус?». Потым пачалі

цікавіцца беларускай мовай. «Скажі что-нібудь по-белорускі...» — « Что сказать?» — «Ну, как по-белорусскі «женщчіна?» — ...О, жах! Замкнула!.. Уф-ф! «Жанчына»!.. А... «Беседка»? — «Альтанка» — «Здорово! Красіво звучіт». А...

Было вельмі-вельмі прыемна адказваць на іх пытанні і адчуваць сябе знаўцам дзвюх моваў... Хлопцы жвава цікавіліся нашымі звычаямі, і гэта выклікала незнаёмае дагэтуль мне задавальненне. Незнаёмае ў тым сэнсе, што цябе пытаюцца, ты адказваеш, і ад гэтага — кайф! Ты аказваешся носьбітам нечага такога, што іншым невядома... А раней ты думаў, што гэта вядома кожнаму проста з прычыны яго існавання...

За сваё нядоўгае на той час жыццё я марыў стаць (па чарзе): касманаўтам — бо пра іх увесь час казалі па радыё, афіцэрам — бо ў яго пісталет, артыстам цырку — бо мне вельмі падабаўся Нікулін у «Каўказскай палонніцы».

Жыццё складвалася так, што ехаў я ў ваенна-марскую вучэльню. Як ні круці, выходзіла, што адна з мараў нібыта прыбліжалася да рэалізацыі. Мэта падарожжа пахла газай. Не ў пераносным сэнсе, а ў літаральным. Бакінскае паветра...

Апошні адрэзак шляху да вучэльні праехаў на таксі. Толькі выйшлі з хлопцамі на ганак вакзалу, падскочыў чарнявы, вусаты-насаты дзядзька ў вялізнай кепцы. Адразу прыгадалася «Каўказская палонніца». З усяго, што ён са страшэнным акцэнтам прагергетаў, удалося выцяніць «...военно-морской училішч...». За спіной насача мае спадарожнікі закочвалі вочы і рабілі знакі, каб не згаджаўся, маўляў, шмат здзярэ грошай.

А я вырашыў — калі да пяці рублёў, то ехаць з дзядзькам, калі болей — шукаць грамадскага транспарту. Не можа быць, каб да ваеннай вучэльні не было грамадскага транспарту...

Насаты захацеў дзесяць. Я ў адказ сказаў, што гэта мне не пакішэні, і ў сваю чаргу прапанаваў тры. Ён як вятрак замахаў рукамі і нешта закрычаў, можа: «Гвалт! Рабуюць!». Потым адвёў да пашарпанай «Волгі» і папрасіў пачакаць. Урэшце я паехаў за траяк. Але пасажыраў у таксі набілася ажно сем чалавек. Я сядзеў на каленях у пярэдняга, скурчаны, як эмбрыён...

...Гэта грандыёзна! Таксі выехала за горад, ускараскалася на гару, і ўнізе раптам — глыбокая сінеча, быццам перакуленае неба, толькі нашмат ярчэйшае. А ўдалечыні — раўнюткая лінія між сапраўдным небам і морам, неба тут выгарэлае, бляклае ад спякоты. І на тым сінім, быццам цацачныя — караблікі. І выспа з маяком. І сонца, чырвонае, як велікоднае яйка, усплывае з глыбіняў...

На прахадной мяне забраў марак у нябачанай мной дагэтуль форме з брудна-сіняга брызенту. Толькі блакітны каўнер на плячах і бесказырка сведчылі пра мора. На кашулі злева на грудзях белая стужка з лічбамі. Яны мне асабліва не спадабаліся... У думках я бачыў сябе апранутым інакш. Як у кіно: у белай кашулі, чорных нагавіцах... Не ў такую... хламіду... Ды яшчэ з нумарам, як зэк...

Заспаны мічман спрытна абшнарыў маю валізу і жэстам фокусніка выхапіў з яе сцізорык, ахвяраваны татам на дарогу. Паведаміў, што за такі нож даюць тры гады зняволення. І прамармытаў пад нос: «Мля, уже даже бульбоны с ножамі ходят...». Не шкада было сцізорыка, не вельмі пакрыўдзіўся за «бульбона» — кальнула як вострым гэтае «даже»... Нібыта адсарціравалі і паставілі ў самы кепскі гатунак... Я зразумеў так, што нож пры сабе мець нельга, а беларусу дык зусім нельга... Абсалютна... Больш чым іншым нельга... Але не таму, што ён самы небяспечны, а таму, што... ну... недастойны...

Мічман адвёў мяне ў спортзалу, устаўленую дзьвухпавярховымі ложкамі. Пра іх я чуў ад «дэмбеляў», але бачыў першы раз. На ложках валяліся апранутыя абітурыенты. Пасунуліся і растлумачылі, што мы ўсе чакаем размеркавання ў абітурыенцкія роты, а калі гэта адбудзецца — невядома. Але не раней сняданку.

Я выслізнуў з памяшкання, пералез праз высокую мураваную сцяну і накіраваўся да мора. Яно было побач, адразу за пяціпавярховымі дамамі. Бераг аказаўся топкім, смярдзючым, з чорнай цягучай граззю. Я тыцнуўся пару разоў, убіўся ў балота, заквэцаў туфлі і пайшоў шукаць добрай дарогі. Тут жа павінна быць добрая дарога!

Жанчына ў дварах пяціпавярховак, прыязна ўсміхаючыся, паказала накірунак, і я пабег. Трэба было спяшацца. Мічман папярэдзіў: за «самаволку» адразу накіроўваюць дадому. Дадому хацелася, але хацелася і пераменаў у жыцці. А больш за ўсё хацелася вучыцца.

Захэкаўшыся, выбег на мыс, да пляжу, абгароджанага гэткай жа сцяной, як і вучэльня, толькі ніжэйшай. Над уваходам вісеў кавалак фанеры з незнаёмым словам «Солярий», побач нехта крэйдай накрэмзаў «с мазутом»...

Першае ў жыцці знаёмства з морам не сталася прыемным. Кінуўся ў ваду і паплыў. Тэарэтычна ведаў, што вада ў моры салёная, а гэтым разам забыўся. Быў усхваляваны, і забыўся... І калі горка-салёная, з весялковай стужкай нафты, вада трапіла ў рот, мяне ледзьве не званітавала. Ад нечаканасці.

А яшчэ мора пахла... У кніжках пра мора пішуць, што яно пахне «водарасцямі і азонам». І падразумяваецца, што гэта... ну... цудоўны пах! Нібы парфума, ці нешта такое...

Адзін мой знаёмы любіў пах кароўніка. «Дзяцінствам пахне...» — казаў і закочваў вочы... Так што каму — як... Аднаму падабаецца свіная грудзінка, а іншаму — паэзія Васіля Быкава... Мне асабіста пах «азону і водарасцяў» не спадабаўся. І потым, як прывык, усё роўна не так, каб надта... Навучыўся не заўважаць...

Яшчэ адну выгаду з маёй беларускасці падказаў абітурыентазербайджанец, сусед па ложку. Сказаў, што «нацыянальныя кадры» маюць права на іспыце па расійскай пісаць пераказ (а я па яго вызначэнні быў менавіта «нацыянальным кадрам», бо скончыў беларускую школу). Я тут жа заявіў старшыне роты пра свае нацыянальныя правы...

...Нядаўна гарэлку «Бульбашъ» бачыў у краме. Берасцейскай, здаецца вытворчасці! Так балюча стала! Ну што мы за людзі? Самі сябе... Вось каб хто ў вочы азербайджанца «чуркай» абазваў — паглядзеў бы я... Альбо ў Расіі гарэлку «Кацап» выпускаць пачалі... Думаю, такое б паднялося! А ў нас можна... Ніхто нават не муркнуў... Так што няма дзіва, калі мічман сказаў: «...нават бульбашы з нажамі...» — прывык да нашай бездапаможнасці, а тут — во... І здзівіўся...

Вось каб усе з нажамі, ды за абразу — двубой. Паасцерагліся б...

Самі вінаватыя...

У час падрыхтоўкі да іспытаў канчаткова ўпэўніўся ў беларускай нацыянальнай тоеснасці. Рыхтуем фізіку, сусед просіць падручнік, кідаю яму на ложак. Малюнкі на вокладках тады былі аднолькавыя на рознамоўных падручніках. Ад Брэста да Курылаў! У нас «Фізіка», у РСФСР «Физика». Вокладкі і змест ідэнтычныя. Ілюстрацыі таксама.

Разгортвае той падручнік, і раве: «Что ты мне дал!? Тут же нічерта не понятно!».

От я тады закайфаваў! Я ж быў упэўнены, што гэтак жа, як я лёгка разумею расійскі тэкст, расеец зразумее беларускі. Дзяўблі нам увесь час пра роднасць, пра адзіныя карэнні... Ды і цяпер дзяўбуць — што мы з расійцамі нібыта адзін народ...

Фізіку таксама на пяцёрку здаў. Думаю — і тут беларускасць дапамагла. Дакладней — нярускасць.

Прымаў фізіку ці то азербайджанец, ці то армянін. Тады армян у Баку шмат жыло, цэлы жылы раён нават быў, «Арменікент». Я іх адрозніваць па тыпу твару і акцэнту не ўмеў яшчэ...

Выцягваю білет, там пытанне па оптыцы. Малюю схему ўвогнутага люстэрка, промні, уяўнае адлюстраванне. А як па-расейску гэта «ўяўнае» — я не ведаю. Ерунда — думаю — сваімі словамі апішу. Так і зрабіў: «Это ізображеніе — я не знаю как будет по-русскі — ну... не настоящее, что-лі..., по-нашему «ўяўнае» — значіт, «в нашем представленіі»...». Выкладчык ад задавальнення ажно рукі на грудзях склаў: «Мнімое... Вам пять баллов!». Упадабаў што «инородец»?

Паступіў. Выдалі хламіды з сіняй парусіны, гэта аказалася рабочае адзенне, роба. Нагавіцы дзіўнай канструкцыі, сам правільна надзець не здолеў, паказалі. Каўнер блакітны з трыма белымі палоскамі па краі, гюйс. Хоць потым аказалася, што гюйс — гэта зусім іншае. Бесказыркі — «бескі», чаравікі — «гады», шкарпэткі — «карасі». Слоўцы новыя хутка прыжываліся. Яны нас ставілі ў нейкае такое становішча... Асабняком... Выдзялялі ў касту. І нам гэта вельмі падабалася.

...Увечары бацькам ліст напісаў. Каб не чакалі да наступнага года...

...Першыя тры курсы ўвесь час хацелася дадому, спаць і есці...

...На чацвёртым хацелася хутчэй атрымаць лейтэнанцкія пагоны...

МАРСКІМ ПЕЙЗАЖАМ

...На пятым — каб час затармазіўся. Зноў, як пры паступленні, было трывожна.

Пасля першага курса нас завезлі ў Севастопаль і там месяц пратрымалі на атрылерыйскім крэйсеры «Адмірал Ушакоў». Потым перакінулі на два тыдні ў Камышовую бухту, у марскую пяхоту. А ў нас пасля крэйсера задніцы па ватэрлінію ракушкамі аброслыя... І нехта з курсантаў вякнуў з шыхта на старлея-марпеха, што праводзіў з намі заняткі — «Сапог!». Старлей парыраваў: «Бот заўсёды вышэй чаравіка»... Шыхт завыў, выражаючы непавагу... Старлей супакоіў нас кросам па крымскіх камянях... Усяго кіламетраў пяць. Нам хапіла... Больш чапляцца з марпехамі ніхто не рызыкаваў...

Сваім будучым абаронцам дзяржава давала грошай... Першакурснікам — тры рублі восемдзесят капеек штомесяц. Іх хапала на тры паходы ў «Акіян» — курсантскую кавярню. Бралі грамаў трыста кілбасы з часночным пахам — «сабачай радасці», грамаў сто шэрбету — усходняй слодычы, бляшанку «згушчонкі», бутэльку «Бадамлы» — мярзотнай на смак мінералкі, хлеба-«чорэку»... І ўжо на вячэру не ішлі... У страўніку было цяжка...

У сярэдзіне васьмідзясятых на Паўночным флоце ўзляцеў у паветра флоцкі арсенал, што быў размешчаны ля губы Акольная, недалёка ад Североморска. Я назіраў гэтае відовішча на ўласныя вочы з чатырнаццаці кіламетраў. Было падобна на ядзерны «грыб». Пастаяў з афіцэрамі, пажартаваў наконт вайны і пайшоў «у сям'ю»... Праўда, праз гадзіну выклікалі па трывозе... Праз нейкі час пайшла па флоце байка, што нібыта гэбэшнікі ліст матроса перахапілі. Матрос да таго выбуху — ніякага дачынення. Але бацькам напісаў, што гэта з-за яго, што каб у турму не сесці, трэба пракурору хабар даць. І колькі там тысячаў, ці нават дзясяткаў тысяч з бацькоў спрабаваў такім чынам выцыганіць...

«Сістэма» — называлі мы вучэльню са схаванай пяшчотай. Ганарыліся, што далучаны да касты... Фарсілі паўсюль словамі «палуба», «подвалак», «кнехт», «гюйс», «комінгс», «пілерс», «трап»... Карысталіся словамі «цывільнымі», калі існавалі «ваенна-марскія» аналагі, лічылася непрыстойным...

Але што цікава: «Сістэма» наша цяпер рыхтуе кадры для войска Азербайджана, і гэта чамусьці выклікае страшэнную непрыязь з боку былых курсантаў-расійцаў. А я нічога такога не адчуваю... Толькі пяшчоту да тых сценаў, дзе прайшлі цяжкія, але такія цікавыя пяць гадоў жыцця... Яны мне сняцца часам...

У горад ад вучэльні два аўтобусы хадзілі. Сто сорак другі і пяцьдзясят першы... Мне чамусьці важна гэта памятаць... Глупства. Але мне важна... Неяк ехаў пяцьдзясят першым да дзяўчыны — яна сёння ўжо трыццаць пяць гадоў, як мая жонка — і скандал нейкі ўспыхнуў. Не памятаю з чаго пачалося... Стары азербайджанец крычаў нам, курсантам: «Азэрбіджян нэт совецкі власт, азэрбіджян ест совецкі денга!». З аўтобуса мы выскачылі агаломшаныя...

Прыехаў на сустрэчу экіпажа падводнага крэйсера, на якім служыў лейтэнантам... Ну, «экіпажа» сказана занадта, пятнаццаць афіцэраў сабралася. Хто не здолеў, хто не захацеў, каго не знайшлі, а каго і няма ўжо... І «жалеза» нашае парэзанае... Пазнаванне, абдымкі-пацалункі, крыкі. Усе — каму пад-, каму ўжо шэсьдзясят, а камандзіру з зампалітам дык і за семдзясят — адразу ў тых лейтэнантаў-старлеяў-каплеяў ператварыліся... Апрача кэпа з замам, тыя марку трымаюць...

Выпілі ў памяць тых, хто ўжо на нябеснай лодцы... Загаманілі. Віцька-эртэсавец, ён цяпер мастак, усім свае работы падараваў, афорт. Я таксама не з пустымі рукамі. Выцягнуў некалькі асобнікаў кніжачкі сваёй. «Прыміце ў якасці сувеніра, бо прачытаць не здолееце — па-беларуску пішу...». А ў Пашкі-ракетчыка пытаюся: «Ты яшчэ родную ўкраінскую не забыўся? То ты здолееш прачытаць...». І тут сумеўся Пашка. Неяк так сумеўся, што я зразумеў адразу — не тое ляпнуў. Відаць, у сучаснай Расіі ўкраінцам не зусім прыстойна быць... І ўзгадаліся недзе прачытаныя ў Сеціве словы былога нашага, а цяпер маскоўскага журналіста, «асабістага ворага самі-ведаеце-каго». Што, маўляў, тлумачыць ён сыну — твае мама, тата, бабулі, дзядулі ўсе чыста — беларусы. Значыць, і ты, сынку, беларус. А ён — не! Мама-тата-бабулі-дзядулі хай сабе і беларусы, а я — рускі! Палонны хлапчук маскіруецца пад вертухая... Бо сорамна... Ці нявыгадна?..

...На той сустрэчы экіпажа здарылася ў мяне асабістая бітва за незалежнасць Сінявокай. Сашка-трумны: «Хутка твая Беларусія нашай будзе!». А я яму — хвігу пад нос. «Пасля сутыкнення бакі разышліся для перарэкагнасцыроўкі»... Не ведаю, хто перамог, хочацца думаць, што я...

У Ерэван прыляцеў. Камандзіроўка па крымінальнай справе. Сваякоў матросіка-армяніна дапытаць і пратаколы ў ваенную пракуратуру... Па-маладасці няштатным ваенным дазнаўцам прызначылі... А мне што — хоць колькі дзён ад абрыдлага падводнага «бітона» адпачыць... Ваенпракурор, інструктаж, пасведчанне пракуратуры «Просім... садзейнічаць... у правядзенні следчых дзеянняў...», праязныя дакументы — і ўперад!

Нязвыклая архітэктура, дамы з ружовага вапняку, незнаёмая мова, і па вуліцах флоцкі старлей дэфіліруе... Гэта я, аддзяленне міліцыі шукаю. Позіркі зацікаўленыя лаўлю... Не без задавальнення... Двое п'яненькіх армянаў на процілеглым ходніку. Апрануты фацэтна. Заўважылі — і праз вуліцу да мяне напрасткі, што танкі. Відаць, будуць у любові да ваенна-марскога флоту прызнавацца, вядомая справа... Альбо распавядаць, як самі ў ВМФ служылі... Усмешку прыязную на твары зрабіў...

Бакінскі курсант з сям'ёй

Ага!... Любоў! «А добра вам японцы ў 905-м наклалі!» — Чую, як усмешка на твары камянее, робіцца дурнаватай, і сагнаць не магу... І адказаць — анічога прыстойнага ў галаву не йдзе...

...Я ж для іх — як сімвал усяго расійскага флоту... Вертухай... Вось і атрымаў. За палон... Яны мяне перамаглі...

А ў міліцыі ўчастковы доўга скардзіцца, што на вуліцах Ерэвана немагчыма нікога затрымаць — адбіваюць! Незнаёмыя людзі кідаюцца на абарону незнаёмага і перамагаюць!

Савецкі мент для іх таксама сімвал палону. Хай сабе і армянін...

...У тэлеперадачы армянка кажа, што яны маленькая нацыя, і на армянскіх жанчынах ляжыць адказнасць за яе. Армянкі павінны нараджаць толькі армянаў...

І ў іх няма беспрытульных дзяцей...

А з аэрапорта «Зватноц» у добрае надвор'е відаць вяршыні Арарата — Сыс і Масыс...

Мушкецёр д'Артаньян — армянін. У гэтым пераконвае мяне выпадковы суразмоўца. Я зайздрошчу... Каб жа так горача адстойвалі нашы... Каліноўскага, Касцюшку, Пржавальскага, «Полацкі сшытак» і процьму іншага!..

Ерэванцы спадабаліся... У іх — адчуванне еднасці... І паўсюль пошукі сваіх...

Сябра дзяцінства ў авіяцыйнай акадэміі вучыцца. Не бачыліся гадоў восем. Адбіў тэлеграму, што цягніком буду, з перасадкай. Сустрэў. Прыгожы, у лётнай форме. Я таксама нічога сабе. Сядзім у рэстаране. Капітан і каплей, лётчык і падводнік. З усіх кутоў дзяўчаты зіркаюць.

Паспрабавалі гаварыць па-расійску, папрывыкалі за гады ў вучэльнях і войску, а тут няёмкасць нейкую адчулі. Нейкую быццам здраду, ці што... Фальшывасць... І перайшлі — як у дзяцінстве — на беларускую.

Афіцыянт падыходзіць — а ці можна, маўляў, за ваш столік яшчэ кліентаў? — Дык калі ласка, нам усё роўна! А ў зале вольных столікаў — колькі хочаш... Але гэта я пазней ужо заўважыў.

Сядаюць дзве прыгажуні, замовілі нешта там... Ды мы на іх аніякай увагі — не бачыліся ж колькі. У сябрука майго Афган за плячыма, у мяне чатыры аўтаномкі... Ды і ўспамінаў жа дзяцінства колькі... Працягваем балбатаць. І тут адна з дзевак — ды такім тонам загадным: «Говорите по-русски». Нават расійская прастытутка лічыць магчымым загадаць афіцэрам-«инородцам», каб на яе мове казалі! Бля!..

Сядзім у малюсенькай карабельнай парылцы з землякомкобрынцам. Два кайфы атрымоўваем: парымся і ў беларускай практыкуемся, каб не забыцца. Зампаліт зайшоў, сеў на ніжнюю паліцу. Пацее. Вушы натапырыў, спрабуе разабрацца. Твар ад нянавісці перакрывіла, перабіў, Маякоўскага цытуе: «Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин...». Пайшоў... Хай ідзе... Мы перамаглі!

Цікава свет пабудаваны... Ніколі людзі да канца яго законы не спазнаюць... Вось «Яблыка ад яблыні...» — правільная, здаецца, прымаўка...

...Служыць у вайсковай часцы мічман. Васіль. Прозвішча мае такое, што ні за кога прыняць нельга, беларус у сто нейкім калене. І частка ягоная ў Беларусі, і Васіль ніколі ў жыцці далей Мінска носа не паказваў. Але ж вырашыў скарыстацца магчымасцю — тады дзеці ваенных маглі вызваляцца ад вывучэння беларускай мовы. Па жаданні бацькоў. І Васіль свайго нашчадка вызваліў. Аблегчыў жыццё... А нашчадак вырас і стаў старшынём гарадской арганізацыі ТБМ... Не ацаніў бацькавых клопатаў.

...Сын беларускі і энкэвэдзіста-расійца... Энкэвэдзіст быў прысланы, каб у канцы саракавых беларускіх нацыяналістаў знішчаць... Ніякіх канфліктаў ніколі з бацькам не меў... Ну, гэта я да таго, што не было нянавісці да бацькі. Наадварот, паважаў і любіў. Але ўрэшце стаў беларускім нацыяналістам. І старшынём гарадскіх фронтаўцаў... Зянонавым сябрам. Здаецца, не было адкуль там беларускасці брацца, але ж прарасла...

...Праўда, ёсць і адваротныя выпадкі... На жаль...

З тае хвіліны, як з мінскага вакзала ў свет ад'ехаў, дадому імкнуўся... З'ехаць у свет лягчэй аказалася, чым вярнуцца. Флоцкіх частак у Беларусі ўсяго дзве было. Шляхам шматхадовай камбінацыі з дапамогай уплывовых сяброў вярнуўся-ткі. Дадому. З той далечыні, дзе дагэтуль швэндаўся, уся Беларусь домам была...

У частцы, куды трапіў, беларусаў шмат. Апрача «топ-начальства», тыя ўсе чыста «лица славянской национальности» — расійцы. Я гэтак іх назваў таму, што як дзе пачую заклікі славянам яднацца, то ўрэшце аказваецца, што яднанне славянаў падразумявае ператварэнне беларусаў і ўкраінцаў у «паўнацэнных»... Можа нават «са знакам якасці» — гэта калі сваё роднае будзе актыўна зневажаць...

У межах вайсковай часткі крама была. Нейкі крыху аналаг «спецзабеспячэння». Часам можна было там тое-сёе з ежы набыць... Перабудова ўжо набрала сілу, і... Ну, усе ведаюць...

Стаіць у краме чарга абаронцаў Радзімы, кілбасу купляе. Начальнік прыклыпаў, таксама ў чаргу стаў. Дэманстраваў часам дэмакратызм. Чарга прыціхла, змоўклі гутаркі. А начальнік ні з таго, ні з сяго, заікаючыся — заікай быў — «А-а-а, б-беларусы! А-а-а, б-брудны народ!» — «Чаго ж Вы, — пытаюся, — тут засталіся? Збеглі, можна сказаць, са сваёй Расіі?»

«А-а-а, м-мы вам к-культуру нясем...» — адказвае.

Там, у чарзе, можа тры чвэрці беларусаў было. Усе як быццам языкі кудысьці засунулі... Толькі прадаўшчыца, я ёй дагэтуль удзячны: «Беларусы — брудны народ? Вы гэта, відаць, па сваёй жонцы вызначылі...». Ён з тутэйшай жанаты быў... Крэкнуў начальнік, змоўк. Пастаяў крыху пад насмешлівымі позіркамі і бокам-бокам прэч... Мы перамаглі... Хоць «мы» — адна прадаўшчыца...

Вярнуўся дадому, а ён зусім не такі, як мроілася здалёк — з поўдня і з поўначы. Мярзота запусцення... Чым далей, тым больш... Вось яно як... Трэба за вялікую прыборку прымацца... Драіць, начышчаць... Павучынне змесці, павукоў... Так!..

ВОДГУК

«ШТО Ў ЛЁСЕ СВАІМ ПРАЧЫТАЎ...»

Ала СЯМЁНАВА

«Нічога больш...» Назва новай кнігі паэзіі Алеся Каско. Катэгарычна. Жорстка. Горка. І фотарэпрадукцыя афорта Льва Алімава на вокладцы — рэшты дрэва: нават не пасля буры, а нейкага ўсёразбуральнага катаклізму... Не ведаю, як у арыгінале, але — тут не відаць глебы і яна не вызначаецца дамыслена.

Рэшты існавання... Ні знаку былой кроны, ды і ад ствала застаўся толькі аскепак — выпетраныя ліхалеццем, навалай карані. Карані, што невядома ці здатныя на тое, каб з'явіліся ад іх парасткі. Аднак... дрэва... як канкрэтная расліна... І як сімвал... дрэва жыцця? Міжволі згадваецца: «Грахі народа Божага ператварылі яго жыццё на зямлі ў знаходжанне ў месцы разбураным і спустошаным». (Ер., 4.23). І не ад хранічнага аптымізму — хутчэй ад стыхійнага, падсвядомага інстынкту самаўратавання, віталізму, прагі жыцця — гартаеш тую мудрую Кнігу. І — знаходзіш: «...гэтая апусцелая зямля зрабілася, як сад Эдэма». (Іез., 36.35). І даведваешся, што тут «...Будуць расці розныя дрэвы, якія дадуць спажыву, лісце іх не будзе ўвядаць і плады іх не будуць спустошацца» (Іез., 47.12).

Чытаю новую кнігу паэзіі Алеся Каско. І знаходжу пацвярджанне менавіта гэтым антыноміям.

Самота — на вяршыні дзён самота,
дагэтуль імітацыя была...
....
Ты неўсвядомлена і летуценна
быў схільны плакаць, вершамі балець,
ды нават боль быў з роснага мігцення,
і толькі мімалётным ценем — смерць.
З нязведаных, адчужаных вытокаў
Прыйшла самота існаю, такой,
нібы ступіў ты ў цесны дом без вокнаў,
і дзверы зачыніліся за табой.

Канец хісткага існавання? У бязлітаснай жыццёвай прасторы... Не прыгожае, заканамернае — адыход пасля пройдзенага шляху «насычанага днямі». Задушны тупік — адзінота: і сам-насам, і сярод людзей. «Удаў гадоў...» Адышоў рамантызм маладосці, калі — мелодыка думак, змена настрояў: натуральна... І нават адчай не меў няўхільнай мяжы, за якою толькі «безнадзейнасць»... Можна было дазволіць і такую раскошу, як сусветная туга... Яна, як ні дзіўна, не была ўсё ж балючай, роспачнай. Крохкай. А цяпер — «не читки требует с акцёра...» (Б. Пастарнак). І — ці то бунт, ці то пакора супакаення...

Ці — усё ж — пошук раўнавагі як умоўнай метафарыкі таго самага саду, пра які вышэй:

Маю ўсяго па долі:
долю радасці,
долю болю,
долю веры —
долю зняверанасці,
долю памяці —
долю забыцця...
хто мне скажа,
што абяздолены?

І, можа, найбольш — не адмяняе моўленае — а прапануе варыянты, верш «Недажын». Тут, дарэчы (ці не дарэчы?) згадваецца: некалі Рыгор Барадулін сваё саракагоддзе пазначаў, як «Свята пчалы», а датай, блізкай да сённяшняга хранаметражу жыццёвых тэрмінаў Алеся Каско, Аляксей Зарыцкі меціў — «Мая асяніна». У Алеся Каско прачытваем вось гэта:

От бы ўсё — ад зярнят да расы —
зберагчы і напоўніцу ўсім наталіцца:
дакахаць, дапісаць... Папрасіць
даравання ва ўсіх, з паміраннем змірыцца.

Усё зрабіць. Вызначыць. Выверыць. І што далей? Пакуль асоба яшчэ не ў пазасветавай прасторы... Яшчэ можа нешта ствараць... «на мове часу і дзікага мёду» (В. Мандэльштам)... Ёсць недаробленае...

Ды з таго і жывем, што жывем недажынам.

...Так прачытваецца мною гэтая кніга паэзіі... Суб'ектыўна, выключна ў маім полі зроку. (Ніколі не імкнуся ставіць адзнакі ці, крый Божа, «вучыць крытычна мысліць», як пазначаў сваю ролю ў сённяшнім літаратурным працэсе адзін паэт і надзвычай актыўны крытык. (Цытую даслоўна.)

Вяртаючыся ж да таго сімвала... Было дрэва... Красавала... Сустракала вясну і лета... Перажывала восені і зімы... І — пакуль — існуе... у нейкім перастварэнні... у пэўнай прасторы... у пэўным кантынууме свабоды ці несвабоды... І знаходзіць паэтычны эквівалент пэўным сэнсам...

...Колькі б няўмольныя хронографы і хранометры быцця не адстукалі паэту, ён адчувае сябе ў рэальным часе, з яго часовымі і непапраўнымі казусамі існавання. «...у айчыне — ды без Айчыны...», калі «квецень ад сонца — у стронцы», калі ў бібліятэцы «стаяць саркафагамі кнігі з муміямі першадрукароў і паэтаў...».

Алесь Каско, як кожная рэальная асоба, жыве і адчувае сябе ў рэальным часе, дзе былі і вялікія перспектывы перабудовы, і новая хваля адраджэння, з іх усвядомленымі і здзейсненымі задумамі, і з нязздзейсненымі... Грамадзянскімі і творчымі... І часы зняверанасці і паняверкі... А да таго — рэаліі паслячарнобыльскай рэчаіснасці, катаклізмы планеты Зямля, сённяшнія і будучыя... Але — ва ўсёй пестрадзі быцця і побыту паэт улоўлівае тую самую высакародную субстанцыю, у якой асабістае перажыванне імкнецца наблізіцца да адасобленых, ушчыльнена-надасабовых сутнасцяў. Імкнецца вылучыць у няспыннай плыні часу мройлівыя, няпэўныя структуры, што ўжо ад часу не залежаць. І гэта не адстароненыя мроі, не ўнутраны час асобы, не разумовыя значнікі, не цыкл вымог інтэлектуальных і дзейсных — а той асобы свет шматаблічнасці быцця, з яго сучаснымі аналогіямі, і з тым, што вызначаецца ім — прыродай з'яў і рэчаў.

Чалавек дасюль яшчэ ў зародку,
ва ўлонні матухны-прыроды,
у лукатым чэраве Зямлі,
ён толькі-толькі знак падае —
памкненнем імпульсіўным цэлым,
успышкамі пачуццяў сумятлівых
ды роспачных здагадак
пра апакаліпсісы ў свеце і ў сабе.

...у свеце... І ў сабе...

Паэт надзелены асобай духоўнай энергіяй, якая выяўляецца ў ім і дае яму

магчымасць адчуць і пачуць нешта неацэнна, пазачасавае — ці, магчыма, гэта спрасаваны час?

«Даволі, што ёсць неўміручасць імгнення...»

Паэт, бывае, канкрэтызуе імгненні, моманты: «Мне няцяжка шукаць; дзве касы — мая паржавелая і вострасрэбная — бацькава...». Або: «Мне няцяжка шукаць: пацяжэлыя яблыні галіны кладуць мне на плечы...». Аднак — Алесь Каско абавязкова выправіць сваё пяро ад чыстай эмпірыкі, фактalогіі (яе ўвогуле надзвычай мала ў яго) да іншай скіраванасці натхнення, да надпобытавага, надасабовага. І кожны можа выбіраць —

Зорка з даўнасці... Хто ты, вітанне
ці прароцтва? Дакор або ветласць?
Ці ты ярка-нямое пытанне
вочы ў вочы: чым спраўдзіцца вечнасць?
....
Ці дайду? Ці за крайняй прыступкай
Шлях абернецца вынікам марным;
там — нічога, нат зоркі над пусткай,
зоркі з даўняе веры і мары?

І — жыццё скончана?

Вось тут паэт робіць выснову, якая вяртае мяне да думкі, што вызначалася вышэй: «...будуць расці розныя дрэвы...».

Ды з таго і жывем, што жывем
недажынам...

Але ж — «и каждый миг уносит частичку бытия»... «Як адчуць тую мудрую біблейскую насычанасць днямі», калі відавочна «ўдаў гадоў» аказвае сваю варожую моц. І страты, страты, страты...

Так зелена, весне,
што вішня сама
ступіла да весніц.

А мамы — няма.

І квецень — ужо не тая, і сны — не тыя, і нават аблокі — «панурыя», «набухлыя ад знявер'яў і страт...».

Аднак жа
зрэдзьчасу бачу між імі
празрыста-белых анёлкаў —
гэта ў сненне маё на золку
ўплятаюцца сны
узятай небам дачкі.

І рака жыцця — дзе адчуванне драмы Айчыны, трагедыі мовы, уласнай жорсткай наканаванасці — з мройліва бачным берагам... Што — на ім? На беразе?

Бераг мой у смузе... Хоць аднойчы б даплыць,
каб здрадліўцаў не мець, каб здрадліўцам
не быць.

Быць самім па сабе, быць сабою самім,
пажаданым для ўсіх, непатрэбным
зусім.
....
і кідаюся ў хвалі — плыву і плыву
дзень і ноч, ноч і дзень, знемагаю — але
адыходзіць той бераг далей і далей.

...І — звычная самота... Паэт улоўлівае тую самую высакародную субстанцыю, у якой асабістае перажыванне імкнецца наблізіцца да Боскіх сутнасцяў. Імкнецца вылушчыць у няспыннай плыні часу мройлівыя, няпэўныя структуры, вызначыць самараскрыццё сваёй асобы не сведчаннямі канкрэтыкі біяграфіі, а ўзбуйненнем, канцэнтрацыяй найбольш значных рысаў характару, выразных уласцівасцяў душы ў вызначанасці эстэтычных каардынат. У гэтага паэта вы не знойдзеце дакладнасці пратакола — ёсць біяграфія інтэлекта, духоўных пошукаў, пачуццяў... Так, у пэўных жыццёвых абставінах, але і над імі, і побач з імі, і насуперак ім... Нешта, можа, залежыць і ад «геаграфіі» жыццяпісу? Быў у паэта Алеся Каско такі, напрыклад, верш — «Мінскім сябрам»:

Весялей вам жывецца на свеце,
і сябры ёсць, і кніжак стае.
Я ж — працую ў раённай газеце,
і пішу, і чытаю яе.

Раёнка... Потым Брэсцкае тэлебачанне — у самы перабудовачны час... Зноў — раёнка... Здаецца, так...

...Але... Ведаючы паэта найперш і па сутнасці толькі паводле створанага ім як паэтам, пэўна перакананая, што гэта сапраўднае. Не разумею гэтага «брэнду» — правінцыяльнае.

...Неяк у глорыяграфічным кантэксце матэрыялу пад назвай «Паэзія трыумфуе» вядомы паэт і крытык з такім картбланшам, якога ў найноўшы час у беларускай літаратуры і не было ні ў кога, пісаў пра Алеся Каско: «...чарговы паэт з перыферыі»...

Не, ён не перыферыйны паэт. І яго зямлячка Ніна Мацяш была не перыферыйным, а еўрапейскага кшталту паэт. ...І Уладзімір Калеснік, даследчык і пісьменнік, якому маглі пазайздросціць многія сталічныя «гуры пяра» (выраз Міхася Стральцова), вёў рэй не толькі ў Берасцейскім рэгіёне... (А сёння годна працягвае яго справу Мікола Праневіч.) І жывуць не ў сталіцы, аднак ад таго не робяцца правінцыйнымі, рэгіянальнымі Юрка Голуб, Данута Бічэль, Вінцэсь Мудроў, Ірына Жарнасек, Мікола Пракаповіч etc. ...

Між іншым, калі кінуць, так бы мовіць, «рэтрапогляд», дык і Леў Талстой быў пісьменнік перыферыйны... Ясная Паляна... І універсітэт Казанскі (і той не скончаны)... І жыццё на Каўказе... Санкт-Пецярбург і Масква не так многа часу займалі ў жыцці празаіка... А Чэхаў... Меліхава, Ялта... А Фолкнер з яго Ёкнапатафай...

...А вяртаючыся непасрэдна да кнігі (і кніг) паэта Алеся Каско... Ён з тых, хто ў любым жанры застаецца паэтам. Эсэ, нататкі, мініяцюры... Радыёжурналістыка... Дзе прысутнічаюць уласнае светаадчуванне, вопыты гісторыі і культуры, наноў пазначу — вопыт жыцця душы...

Я ў радасці плакаў, у болю
трываў,
і гневу свайго не трымаў
у падполі,
сябе я выказваў —
нічога не выказаў болей.
....
Нічога не выказаў болей,
Чым тое, што ў лёсе сваім прачытаў...

Але прачытаў — паэт...
Fati arcanum.
Таямніца лёсу.

АГЛЯД

NOSCE TE IPSUM
(СПАЗНАЙ САМОГА СЯБЕ)

Наталля ЯКАВЕНКА

«Стварэнне высокай культуры перакладу садзейнічае росту нацыянальнай літаратуры і ўсведамленню ёю свайго нацыянальнага характару»
І. Р. Бехер

«Вопыт стагоддзяў дасказвае, што сувязь паміж мастацкім перакладам і нацыянальнай свядомасцю бясспрэчная»
К. Шэрман

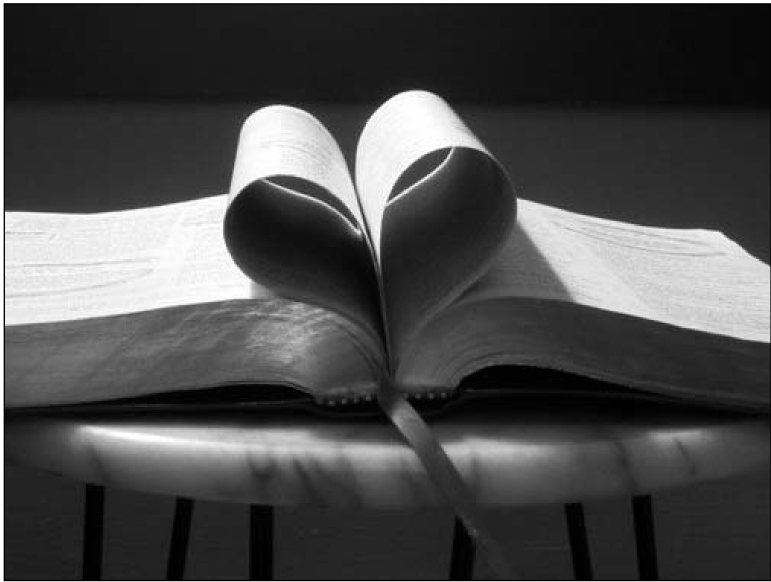

Пераклад ёсць самаспасціжэнне… і адкрыццё. Над гэтым давялося ў каторы раз задумацца, гартаючы кнігі перакладаў з украінскай на беларускую твораў Багдана-Ігара Антоныча («Зялёнае Евангелле». — Львів: Каменяр, 2011) і з беларускай ды іншых моў на ўкраінскую, створаных Галінай Кірпа («Місяць у колисці». — Тернопіль: Богдан, 2012).

«Перакладзены з іншай мовы твор — перадусім носьбіт іншага жыцця, іншага спосабу мыслення, іншых параметраў разумення свету. Чым вышэй мастацкая вартасць перакладу, тым большая магчымасць міжвольнага параўнання, якое непасрэдна ўплывае на нацыянальную свядомасць, — канстатаваў Карлас Шэрман у сваіх «Таямніцах почырку». — Тут варта сказаць, што ў дадзеным выпадку нацыянальная свядомасць выступае як шматаблічная катэгорыя, якая ахоплівае ўсе бакі жыцця, самыя розныя адносіны чалавека з прыроднымі з'явамі і рэчамі, а таксама чалавека з чалавекам, з грамадой чалавечай». Да таго ж, пераствараючы іншамоўны твор сродкамі сваёй мовы, праз сінтэз моўна-стылёвых і культурна-эстэтычных асаблівасцяў перакладчык кожны раз наноў спазнае самога сябе — сваё светаадчуванне, светаразуменне, выпрацоўвае мастацкія прыёмы, выяўляе нацыянальную адметнасць уласнай творчасці, а часам робіць пэўнае адкрыццё для сябе, для чытачоў.

«Зялёнае Евангелле»

«Насупор глузду веру, што месяц, які свеціць над маім родным сялом у Горліцкім павеце, іншы, чым месяц над Парыжам, Рымам, Варшавай ці Масквой… Веру ў зямлю бацькоўскую і яе паэзію» (пераклад Тацццяны Кабржыцкай), — адзначаў у сваіх нататках «українські Багдановіч» — паэт, празаік, перакладчык, літаратуразнаўца Багдан-Ігар Антоныч (1909–1937), радкі якога, напоўненыя незвычайнай «красой і сілай», глыбокія філасофскія думкі, таксама як ідэйна-эстэтычная пазіцыя вельмі блізкія да багдановічавых; падобныя таксама іх самотныя й трагічныя лёсы. Тое ж падкрэсліве ў прадмове да зборніка «Зялёнае Евангелле» Ніл Гілевіч: «Не магу адкаснуцца ад думкі, што ў лёсе і постаці гэтага паэта ёсць нямала агульнага з лёсам і творчым аблічам нашага Максіма Багдановіча. <…> Уражвае супадзенне всех і асаблівасцей біяграфій, жыццёвага і творчага шляху абодвух паэтаў. Багдановіч памёр на дваццаць шостым годзе жыцця, Антоныч — на дваццаць восьмым. Адзін і другі паходзілі з інтэлігентных сем'яў. І адзін і другі свае нядоўгае жыццё пражылі ў горкім адзіноцтве — без сям'і, без вернага побач друга. <…> І адзін і другі жывую мову свайго народа вывучалі па кнігах і з вуснаў пэўных людзей — Багдановіч ад цёткі, малодшай матчынай сястры, а Антоныч ад нянек, што гаварылі на мясцовым «лэмкіўскім» дыялекце. І адзін і другі глыбока ведалі народную міфалогію і старажытны фальклор і плённа выкарыстоўвалі іх вобразы ў сваёй цудоўнай «язычніцкай» паэзіі».

Таму, напэўна, з не меншай вераю ў родную «зямлю бацькоўскую і яе паэзію» можна наважыцца на пераклад твораў гэтага лірыка.

Да сярэдзіны 1960-х гадоў напісанае Багданам-Ігарам Антонычам было пад забаронаю. Калі Украіна стала, нібы ўпершыню, адкрываць для сябе гэтага творцу, у час барацьбы за яго рэабілітацыю Сяргей Панізьнік пачаў перакладаць вершы Антоныча, перададзеныя з «архіўнага падполля» выкладчыкам універсітэта М. Ільніцкім (Львоў, 1966). У 1997-м С. Панізьнік прадставіў Антоныча ў сваім зборніку «Сустрэча родных сусветаў» перакладамі трох вершаў («Чаромхавы верш», «Бацькаўшчына», «Два клёны»), да якіх у 2011-м у «Зялёнае Евангелле» дадаў пераклады «Калыханкі» і «Слова пра полк пяхоты».

Нагрэта ноч ухмельным вецем:
ў чаромхавай дыміцца мгле.
І літары, як зоры, свецяць
з раскрытай кнігі на стале.

Лістотай стол мой абрастае,
а ножка крэсла — гонкі ствол.
І я з чаромхаў-кніг чытаю
прамудрай пушчы харāство.

Гэта «Чаромхавы верш» — адзін з найбольш вызначальных і характэрных для паэзіі Б.-І. Антоныча, як «мастака, поўнага ўражанняў першароднай красы і свежасці, якія дае чалавеку, а тым больш мастаку, адкрыццё свету» (М. Ільніцкі). Гімнам жыццю і ўсяму жывому на зямлі можна назваць паэзію Антоныча і, у прыватнасці, твор, што даў назву зборніку:

Вясна, як карусель, як воз,
на каруселі белаконі.
Сяло ў гарах, сад, абрыкос,
і месяц, як цюльпан, чырвоны.

Стол ясянёвы, на стале
славянскі збан — для сонца схова.
Ты кланяйся зямлі ў святле,
як гэты сон, стокаляровай.

(«Зялёнае Евангелле», пераклад Рыгора Барадуліна).

Акрамя згаданых перакладчыкаў да самаспасціжэння праз чароўную і загадкавую лірыку Багдана-Ігара Антоныча, «закаханага ў жыццё паганца», таго, што «быў хрушчом і жыў калісь на вішнях, на вішнях тых, што апяваў Шаўчэнка», да адкрыцця яго асобы і паэзіі беларускаму чытачу спрычыніліся Вячаслаў Рагойша, Васіль Зуёнак, Сяргей Законнікаў, Генадзь Бураўкін, Эдуард Акулін — вядомыя і спрактыкаваныя як у паэтычнай, так і ў перакладчыцкай справе літаратары. Пры тым укладанне зборніка (нястомнымі ўкраінцам Раманам Лубкіўскім і беларусам Вячаславам Рагойшам), дзе пераклады змешчаны побач з арыгіналамі, дазваляе напоўніцу заглыбіцца ў паэтычны свет аднаго з найбольш выбітных лірыкаў XX стагоддзя і дае найлепшую магчымасць параўнання, «якое непасрэдна ўплывае на нацыянальную свядомасць».

«Месяц у калысцы»

Маленькі чытач — асаблівы, і пісаць для яго надзвычай цяжка з некалькіх прычынаў: па-першае, неабходна выпрацаваць даступную для дзіцячага разумення мову; па-другое, трэба ўлічваць асаблівасці дзіцячай псіхалогіі і адрознасць эстэтычнай ацэнкі, бо юных чытачоў часта захапляе тое, што не кранае дарослых, і наадварот; па-трэцяе, нельга забывацца на розніцу ў густах і зацікаўленасцях дзяцей рознага ўзросту ды менталітэту. І яшчэ шмат-шмат іншага… Пісаць цяжка, а перакладаць — тым больш.

Аднак украінская паэтка, празаік і перакладчыца, аўтар некалькіх зборнікаў для дзяцей Галіна Кірпа смела ідзе на пераадоленне ўсіх тых межаў. І, трэба сказаць, атрымлівецца гэта ў яе вельмі паспяхова. У 2007 годзе ва Украіне ў яе ўкладанні (разам з мужам Дзмітром Чараднічэнкам) выйшла хрэстаматыя сусветнай літаратуры для пачатковай школы ў 3-х тамах «Світ від А до Я. Австралія — Ірландія», дзе ў раздзеле «Білорусь» прадстаўлены творы для дзяцей 27 аўтараў.

Галіна Кірпа перакладае на ўкраінскую мову прозу і вершы пісьменнікаў з Беларусі, Нямеччыны, Даніі, Нарвегіі, Швецыі. У яе апошнім зборніку — «Місяць у колисці» — побач са створаным ёю самою ды з лепшымі набыткамі дзіцячай літаратуры Даніі, Нарвегіі і Швецыі, Беларусь прадстаўленая перакладамі вершаў і казак для дзяцей, напісаных Станіславам Шушкевічам, Уладзімірам Караткевічам, Сяргеем Грахоўскім, Алегам Лойкам, Нінай Мацяш, Міколам Маляўкам, Казімірам Камейшам, Нінай Галіноўскаю, Сяргеем Панізьнікам і Сяргеем Тарасавым.

Аўтарскія творы і пераклады Галіны Кірпы аб'ядноўваюць не толькі жанравыя асаблівасці дзіцячай літаратуры. Галоўнае, што яднае — яркая, вобразная, запамінальная, жывая мова і бязмежнае пачуццё шчырай любасці, якою, здаецца, свеціцца кожны твор і якая так патрэбная ўсім дзецям, незалежна ўжо ад менталітэту, зацікаўленасцяў, узросту і г.д.

Мабыць, творачы для дзяцей, можна найлепш спазнаць сябе самога — праз разуменне ўласных мажлівасцяў быць абсалютна шчырым і здольнасцяў любіць.

ПЕРАВЫХАВАННЕ ДЫКТАТАРА

Павал АБРАМОВІЧ

Шведскі літаратар Ульф Старк (нар. у 1944 годзе) спачатку пісаў кнігі для дарослых, а потым вырашыў распавядаць гісторыі толькі для дзяцей. Нядаўна ў выдавецтве «BY-BOOKS» выйшла ягоная кніжка «Дыктатар» з малюнкамі фінскай мастачкі Лінды Бондэстам. Беларускі варыянт кнігі стварылі перакладчыцы Наста Лабада і Вольга Рызмакова; на прэзентацыю ў кнігарню «логвінаЎ» Ульф Старк прыязджаў асабіста.

Ва ўсіх дзетак з гэтай яркай кнігі ёсць імёны, акром галоўнага героя. Аўтар называе яго «дыктатарам», і персанаж не супраць, бо няма лепшага імя для таго, хто ўпэўнена пачуваецца гаспадаром свету, хоць знешне і выглядае як маленькі хлопчык. Старкаў дыктатар хоча, каб яму падпарадкоўваліся: ён загадвае зоркам свяціць ноччу, а анёлам — есці кашу. З людзьмі дыктатар паводзіцца таксама сувора, і можа нараўці на матулю, якая перад сном цалуе сваё адзінае дзіця, — «дыктатараў нельга цалаваць, прынамсі не проста так». Звычайна дыктатар злосны, аднак іншым разам, калі ў адкрытым вазку яго вязуць у садок, можа ўсім пасміхацца, бо сёння ён у гуморы, а заўтра ізноў задасць свету перцу з імберцам! Любімая ежа дыктатара — бананы, бутэрброды і гарачыя каўбаскі, але «каб на іх падзьмулі».

Беларусы могуць чытаць «Дыктатара» ўголас сваім дзеткам, і разглядаць малюнкі, і рабіць педагагічныя высновы ў межах сям'і, і радавацца шчасліваму фіналу: галоўны герой закахаўся ў дзяўчынку Сірку са сваёй групы, а пакольні тая не хоча ісці разам з дыктатарам, трымаючыся за рукі («Я з малпаю лепш пайду»), ён вырашае змяніцца дзеля Сіркі і назаўтра стаць тою малпай.

Толькі вось праекцыяў з рэчаіснасцю нам не пазбегнуць, і сумных думак у часе чытання «Дыктатара» таксама. Старкава гісторыя нявыхаванага хлопчыка ў нашай краіне непазбежна гучыць як гісторыя нявыхаванага мужчыны, які ўзначаліў краіну:

«Скакаць на адной ножцы! — ён патрабуе. — Інакш я вас кіну ў турму!». Нічога больш не прыдумаўшы, ён вяртаецца ў свой палац.

Бацькі заўсёды вінаватыя, так кажуць. І бацькі прэзідэнта таксама. Але не толькі яны: у дадзеным выпадку як грамадзяне Беларусі мы мусім падзяліць з імі цяжар адказнасці. У выхаванні свайго кіраўніка дзяржавы намі былі зроблены памылкі, і паколькі сітуацыя не паляпшаецца, відавочна, мы дасюль робім не тое, што належыць, не тое, што патрэбна. Старк дае чытачам рэцэпт выхавання; вось цэнтральнае месца ў кнізе «Дыктатар», якое беларусам — як бацькам і грамадзянам — трэба ўдумліва перачытаць шмат разоў, каб перавыхаваць эгаіста:

Ён хоча пачуць пра «Найлепшага ў свеце», казку пра сябе самога. Але такой кніжкі няма. Казкі не будзе.

Старк дае свайму персанажу надзею на пераўвасабленне. Адначасова, як дзіцячы пісьменнік, ён верыць, што калектыў здольны перавыхаваць нават самага вялікага карысліўца. Сапраўды, дзіцячыя кнігі чытаць аніколі не запозна — уголас ці моўчкі, іншым ці самому сабе, і выхаванне — працэс, які мусіць доўжыцца ўсё жыццё. Паспрабуем і мы ў гэтай «няказачнай» справе дабрыню спалучаць са строгай справядлівасцю.

ПРЭМІІ

«АРАБСКІ БУКЕР»

29 сакавіка Міжнародная прэмія ў галіне арабскай літаратуры, якую таксама называюць «арабскім Букерам», займела самага маладога лаўрэата ў сваёй гісторыі. Ім стаў 42-гадовы ліванскі пісьменнік і журналіст Рабі Джабер.

Ганаровы дыплом і грашовы прыз у памеры 50 тысяч даляраў ЗША яму прынёс гістарычны раман «Друз з Бялграда», дзеянне якога адбываецца ў 1860-х гадах, пасля грамадзянскай вайны ў Ліване паміж мусульманамі і хрысціянамі, калі 15 тысячаў хрысціян былі забітыя, а дзясяткі тысячаў страцілі прытулак.

Лёс закідвае галоўную гераіню, хрысціянку Хану, на Балканы. Разам з групай паўстанцаў яна бяжыць з краіны і ў выніку на 12 гадоў трапляе за краты.

Журы прэміі адзначыла, што ў сваім рамане Джабер «праз вобразы даўно мінулых гістарычных падзеяў ярка паказаў крохкасць чалавечага існавання». Паводле словаў ліванскага пісьменніка, падчас працы над кнігай ён некалькі гадоў вывучаў у архівах Амерыканскага ўніверсітэта ў Бейруце дакументы сярэдзіны XIX стагоддзя.

Творы Джабера амаль не перакладаліся на замежныя мовы, аднак вельмі папулярныя ў Ліване, дзе ён апублікаваў 17 раманаў і рэдагуе культурны дадатак да газеты Al-Hayat.

Акрамя Рабі Джабера фіналістамі прэміі сёлета былі пісьменнікі з Туніса, Егіпта і Алжыра, а таксама яшчэ адзін прадстаўнік Лівана. Кожны з іх атрымаў па 10 тысяч даляраў.

Міжнародная прэмія ў галіне арабскай літаратуры ўручаецца з 2009 года. Заснаваная тым самым фондам, што ўручае і брытанскага «Букера», яна закліканая прыцягнуць увагу да літаратуры арабскага свету за межамі рэгіёна.

КАЛЕЙДАСКОП

СКАНДАЛЬНЫ ВЕРШ ГЮНТЭРА ГРАСА

Нямецкі пісьменнік і нобелеўскі лаўрэат Гюнтэр Грас справакаваў хвалю абурэння і ўвагі, апублікаваўшы 4 красавіка верш «Пра што неабходна сказаць» з крытыкай антыіранскай палітыкі Ізраілю.

Ён заклікаў сусветную супольнасць пракантраляваць ядзерную праграму не толькі Ірана, але і габрэйскай дзяржавы. Верш з'явіўся адразу ў некалькіх сусветных выданнях (арыгінал быў апублікаваны ў нямецкай «Suddeutsche Zeitung», а пераклады — у амерыканскай «The New York Times», італьянскай «La Repubblica» і іспанскай «El Pais»).

У сваім творы Г. Грасс крытыкуе Ізраіль за пагрозы прэвентыўнага ўдару па Іране ў сувязі з яго атамнай праграмай. На думку пісьменніка, дзеянні Іерусаліма могуць «знішчыць іранскі народ». Пры гэтым ізраільскі ўрад, як сцвярджае Г.Грас, даўно бескантрольна развівае свой ядзерны патэнцыял. У выніку аўтар верша прыходзіць да высновы, што атамная праграма Ізраілю «пагражае і без таго кволаму міру» ў рэгіёне. У якасці рашэння праблемы нобелеўскі лаўрэат заклікае абодва бакі адмовіцца ад гвалту, а міжнародным інстанцыям прапануе праверыць ядзерныя праекты абедзвюх краін.

Пры гэтым Г. Грасс крытыкуе не толькі Ізраіль, але і ўлады Нямеччыны, якія, па яго меркаванні, сваімі дзеяннямі толькі распальваюць канфлікт. Яны прадаюць Ізраілю падлодкі, здольныя несці ракеты з ядзернымі боегалоўкамі.

Публікуючы антыізраільскі верш, Г.Грас не мог не ўсведамляць, што яго назавуць антысемітам і ўзгадаюць службу ў войсках СС (Waffen-SS) (публічна ён упершыню распавёў пра гэта ў сваёй аўтабіяграфічнай кнізе «Цыбуліна памяці», якая выйшла ў 2006 годзе).

Афіцыйныя нямецкія ўлады не ўмешваліся ў скандал. У Іране публікацыю верша адзначылі, але бурнай рэакцыі, як чакалі ў Ізраілі, не было. З міністэрства культуры Ірана Г.Грасу прыйшоў ліст, у якім было напісана, што яго верш прачыталі і ацанілі. Заканчвалася пасланне паказальна: «Пяро пісьменніка можа прадухіліць трагедыю лепш, чым войска».

Сусветная ж прэса не пашкадавала пісьменніка. Многія выданні прыйшлі да высновы, што Г.Грасу варта было б памаўчаць, калі гаворка заходзіць пра Ізраіль. Ізраільская газета «Maariv» адзначыла, што пісьменнік заслугоўвае пакарання за сваю заяву, бо «яго ўдзел у гістарычных грахах не можа і ніколі не будзе дараваны». А міністэрства ўнутраных спраў Ізраіля абвесціла Гюнтэра Граса персонай нон грата і забараніла яму ўезд на тэрыторыю краіны.

«ЕЎРАПЕЙСКІ ПАЭТ СВАБОДЫ–2012»

Нямецкі паэт Дурс Грунбайн стаў сёлетнім лаўрэатам прэміі «Еўрапейскі паэт свабоды», заснаванай муніцыпалітэтам горада Гданьска. Прэміяй паэта ўганаравалі за зборнік вершаў «Мізантроп на Капры». Пераможца атрымае сто тысяч злотых, дзесяць тысяч — перакладчык зборніка на польскую мову Анджэй Капацкі.

Сярод намінантаў сёлета былі паэты з Албаніі, Чэхіі, Гішпаніі, Германіі, Нарвегіі, Польшчы (Рышард Крыніцкі), Турцыі, Украіны (Сяргій Жадан).

Дурс Грунбайн нарадзіўся ў 1962 годзе ў Дрэздэне. Ён лаўрэат практычна ўсіх значных нямецкіх літаратурных прэмій. Таксама вядомы і як перакладчык (трагедыі Эсхіла, Сенекі, драмы С. Бэкета, вершы А. Мішо, Дж. Эшберы, Т. Венцлавы і інш.)

У 2010 годзе прэмію «Еўрапейскі паэт свабоды» атрымаў Уладзімір Арлоў. Ягоны зборнік «Паром праз Ла-Манш» пераклаў на польскую мову Адам Паморскі.

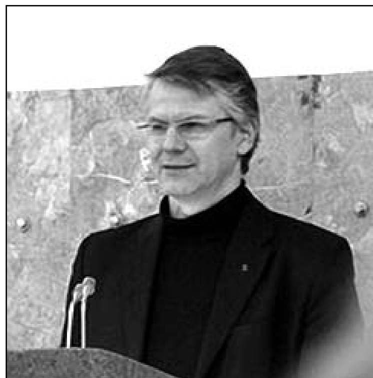

ХЭМІНГУЭЙ І ЗАБОЙСТВА КАТА

Амерыканскаму пісьменніку Эрнэсту Хэмінгуэю аднойчы давялося застрэліць любімага ката.

Гаворка пра гэты эпізод вядзецца ў адным з неапублікаваных лістоў Хэмінгуэя, выстаўленых на агляд у Бібліятэцы імя Джона Ф. Кэнэдзі ў прыгарадзе Бостана. Пра гэта напісала The New York Times.

У бібліятэцы прадстаўлены 15 лістоў Хэмінгуэя, адрасаваных венецыянскаму арыстакрату Джанфранко Іванчычу, з якім пісьменнік пазнаёміўся ў 1949 годзе. Лісты былі напісаны ў перыяд з 1953-га па 1960 год. У той час Хэмінгуэй жыў на Кубе.

У лісце, датаваным 22 лютага 1953 года, Хэмінгуэй распавядае пра тое, як яго кот Вілі быў збіты машынай. Жывёла мучылася, таму пісьменніку не заставалася нічога, акрамя як прыстрэліць яго. Даручыць забойства ката камусьці іншаму Хэмінгуэй не змог.

Далей у лісце Хэмінгуэй прызнаецца, што яму даводзілася страляць у людзей, але ён ніколі не забіваў «кагосьці, каго ён ведаў і любіў на працягу 11 гадоў, і хто і з дзвюма зламанымі лапкамі працягваў варкатаць».

Пісьменнік таксама адзначае, што адразу пасля таго, як ён прыстрэліў ката, да яго хаты пад'ехалі нейкія турысты. Ён сказаў ім, што цяпер не самы лепшы час для гутарак і папрасіў іх з'ехаць. Аднак «багацеі на Кадылаку», як назваў іх Хэмінгуэй, выказалі меркаванне, што прыехалі якраз своечасова для таго, каб убачыць «вялікага Хэмінгуэя, які плача». Пісьменніку давялося ў грубай форме выштурхаць назойлаў-прыхлынікаў.

Кот Вілі, паводле кнігі «Каты Хэмінгуэя: ілюстраваная біяграфія», паслужыў правобразам аднаму з катоў у кнізе «Выспы ў акіяне».

Хэмінгуэй быў вядомы сваёй любоўю да катоў. Да 1945 года ў яго іх было 23. Хэмінгуэй, у прыватнасці, быў уладальнікам шасціпалага ката. Яго нашчадкі, якія ўспадкавалі шасціпаласць, у наш час з'яўляюцца адной з выбітнасцяў дома-музея пісьменніка на Кі-Уэсце.

ПАСТАНОЎКА

МАГІЧНЫ МЕМУАРЫСТ І КЛАНАВАННЕ

У сваёй кнізе «Жыць, каб распавядаць пра жыццё», якая нядаўна выйшла па-расійску, Габрыэль Гарсія Маркес замест абяцаных успамінаў падаў раман у стылі «магічнага рэалізму».

У апошнія месяцы імя Маркеса ў Расіі ў многіх на слыху. І рэч тут не ў фальшывым развітальным інтэрнэтаўскім лісце калумбійскага пісьменніка, які з'явіўся яшчэ ў 2000 годзе, і ўжо тым больш не ў прысваенні Маркесу расійскага ордэна Пашаны ў сувязі з ягоным 85-годдзем. Паўфантастычная рэальнасць Лацінскай Амерыкі, якую з мноствам падрабязнасцяў малюе нобелеўскі лаўрэат у сваіх раманах, апынулася куды бліжэй да расійскай, чым уяўлялася калісьці першым чытачам «Ста гадоў адзіноты». Менавіта таму «Жыць, каб распавесці пра жыццё» — першая кніга з задуманай пісьменнікам мемуарнай трылогіі — выйшла ў Расіі найсвоечасова.

Чарговы раман у стылі магічнага рэалізму, своеасаблівы рэмейк «Ста гадоў адзіноты», напісаны ад першай асобы. Пра пісьменніцкую «кухню» Маркеса цікава чытаць, з іншага боку — здаецца, быццам кожная старонка прыносіць чарговае расчараванне. Напрыклад, калі верыць Маркесу, яго дзед Нікалас быў палкоўнікам войска лібералаў падчас Тысячагадовай вайны і менавіта яму давялося разам з жонкай бегчы з роднага горада Баранкілья ў пыльнае і гарачае мястэчка Аракатака (пасля таго, як палкоўнік забіў свайго земляка на двубоі).

Менавіта ён узяў калісьці маленькага Габіто з сабой па пакупкі ў камісарыят бананавай кампаніі «Юнайтэд фрут», дзе будучы аўтар «Ста гадоў адзіноты» ўпершыню ўбачыў лёд...

Нарэшце, менавіта палкоўнік Гарсіа, на старасці гадоў расчараваўшыся ў палітыцы, заняўся па сямейнай традыцыі ювелірнай справай, час ад часу майструючы сваіх знакамітых залатых рыбак.

Мноства неверагодных падрабязнасцяў «Ста гадоў адзіноты» (да выдання гэтай падзеі ўспаміны так і не даходзяць, абарваўшыся на ўцёках Гарсіа Маркеса з Калумбіі ў Еўропу) доўжацца далей. Цвыркун, з'едзены прыяцелем Маркеса на вячэру; адукацыя пры дапамозе сэксу; каханне на ўсё жыццё; палітычныя крызісы і кровапралітныя войны, журналістыка і літаратура; сэкс і п'янкі, галеча і першая слава... На пералік усіх фантастычных падзей і падрабязнасцяў, якія ці то здараліся, ці то не здараліся ў жыцці пісьменніка, не хапіла б і ста рэцэнзій. Праз дзесяць гадоў пасля таго, як Габрыэль Гарсія Маркес выдаў першы том сваіх выдуманых успамінаў, і расійскія чытачы могуць пазнаць гісторыю жыцця, якую ён пражыў, каб распавесці пра яе...

Ну а беларусы пакуль мусяць чытаць тое ў арыгінале ці ў чужых перакладах.

Тым часам Габрыэль Гарсія Маркес пачаў збіраць сродкі на сваё кланаванне. Пісьменнік неаднойчы выказваў занепакоенасць агульным узроўнем сучаснай калумбійскай літаратуры і такім чынам плануе даць новы штуршок яе развіццю праз 30-40 гадоў.

Дагэтуль у навукова-даследчыцкай лабараторыі пры клініцы дэпартамента Магдалена, дзе плануецца выканаць працэдуру, паспяхова кланавалі авечак, свіней і пацукоў. Арангутану Чылі, клананаванаму ў лабараторыі, ужо 5 гадоў, і адчувае ён сябе выдатна.

«Даць краіне яшчэ некалькі нобелеўскіх лаўрэатаў — няпростая задача, але мы яе вырашым, — кажа прафесар медыцыны доктар Араката, які ўзначальвае лабараторыю, — прынамсі, тэхналагічных перашкод гэтаму я не бачу».

Запыт Маркеса на яго кланаванне ў 4-5 асобах ужо разглядаецца ў калумбійскім парламенце, і хутчэй за ўсё дазвол будзе атрыманы. Вядома, што пісьменнік збіраецца ўнесці палову сумы за паслугі лабараторыі кланавання. Каб сабраць другую палову сродкаў, на сайце калумбійскага пісьменніка абвешчаны збор сродкаў.

Старонка падрыхтавана паводле матэрыялаў www. openspace.ru, europejskipoetawolnosci.pl, gazeta.ru, themodernword.com, prajdzisvet.org, The New York Times, lenta.ru.

Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА. Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91.
Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by